

MLETAČKA VOJNA ARHITEKTURA GRADA SINJA

Budimir, Karmen

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:537186>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

MLETAČKA VOJNA AHITEKTURA GRADA SINJA

KARMEN BUDIMIR

Split, 2024.

Odsjek za povijest umjetnosti

Studij povijesti i povijesti umjetnosti

Umjetnost XVII. i XVIII. stoljeća

MLETAČKA VOJNA ARHITEKTURA GRADA SINJA

Student: Karmen Budimir

Mentor: prof.dr.sc. Ivana Prijatelj Pavičić

Split, rujan 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJESNI RAZVOJ STAROG GRADA.....	2
2.1. STARI GRAD DO RANOG SREDNJEG VIJEKA	2
2.2. STARI GRAD U RANOM SREDNJEM VIJEKU	7
2.3. STARI GRAD U KASNOM SREDNJEM VIJEKU	12
2.4. STARI GRAD POD OSMANSKOM VLAŠĆU	13
2.5. STARI GRAD U VRIJEME MLETAČKE UPRAVE.....	19
2.6. OPSADA STAROG GRADA 1715. GODINE.....	33
2.7. STARI GRAD NAKON OPSADE	40
2.8. ARHEOLOŠKA ISKAPANJA NA STAROM GRADU.....	42
3. TVRĐAVA KAMIČAK	53
3.1. ARHEOLOŠKA ISKAPANJA NA TVRĐAVI KAMIČAK	57
4. KVARTIRI.....	62
4.1. ARHEOLOŠKA ISKAPANJA KVARTIRA.....	66
5. ZAKLJUČAK	71
6. POPIS LITERATURE	74
7. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA.....	76
SAŽETAK.....	81
ABSTRACT	82

1. UVOD

Sinjska krajina okružena je planinama Dinarom, Kamešnicom te Svilajom. Visoke i strme planine bile su praktički neprohodne za osvajače, zbog čega su starosjedioci dugo vremena bili zaštićeni. Položaj u središtu Dalmacije i osebujan reljef Sinjskog polja doprinijeli su tome da sinjska krajina postane najvažnija prometna poveznica dalmatinske obale i njezine unutrašnjosti. Stoga nas ne treba čuditi velika naseljenost ovog područja kroz povijest, sukladno čemu je i pronađeno mnoštvo arheoloških nalaza.¹

Prvi dio rada bavi se povijesnim razvojem tvrđave Stari Grad.² Prikazan je razvoj Starog Grada od brončanog doba pa sve do njegovog rušenja 1809. godine. Unutar ovog dijela opisana su i arheološka istraživanja same utvrde. Ista će biti provedena u etapama od 1998. do 2022. godine. Središnji dio rada odnosi se na tvrđavu Kamičak i na njezino stvaranje. Kroz rad će biti prikazana i arheološka istraživanja ove malene utvrde, smještene u središtu današnjeg grada Sinja. Arheološka istraživanja na Kamičku provedena su tijekom 2015. i 2017. godine. Posljednji dio ovog rada odnosi se na vojarnu Kwartire, i na arheološka istraživanja iste. Istraživanja su provedena tijekom 2007. godine.

Problematikom teme prvog dijela ovog diplomskog rada najviše se bavio Ante Milošević. Svojim djelima „Izgled i značaj sinjske tvrđave u prošlosti s posebnim osvrtom na tursko i mletačko razdoblje“ i „Osini(um)- Asinio- Sign- Sinj: povijesne slike sinjskog Grada“ postavio je temelje za poznavanje povijesnog razvoja Starog Grada. Svoj doprinos istom dao je i Stjepan Gunjača, u djelima „Kratak pregled prošlosti Sinja i okolice“ i „Topografska pitanja na teritoriju stare Cetinske županije s eskursima o ubikaciji Setovije i Tiluriuma“. Istraživanju utvrde Kamičak ponajviše su se posvetili Anita Librenjak te Ognjen Kolak. Svojim djelima „Sinj- tvrđava Kamičak“ i „Utvrda Kamičak“ donijeli su pregled povijesnog razvoja te prikaz arheoloških istraživanja ove utvrde. Posljednjim dijelom ovog rada, onosno Kwartirima bave se Branimir Župić, Jure Marasović te Anita Librenjak.

¹ Milošević, 2017., 16-18.

² Sinonim za tvrđavu Grad kojim se koristi lokalno stanovništvo.

2. POVIJESNI RAZVOJ STAROG GRADA

2.1. STARI GRAD DO RANOG SREDNJEG VIJEKA

Stari Grad spominje se u mnogim povijesnim događajima koji su krojili sudbinu Dalmacije, gdje je on primarno imao ulogu obrambenog uporišta. Položaj na kojem je podignut omogućio mu je potpunu dominaciju nad Sinjskim poljem i čini ga jedinom prirodnom vezom između dalmatinske obale i njenog zaleđa.³ Podignut je na brežuljku od iznimne strateške važnosti koji čini dio zapadno-jugoistočnog podnožja „svilajskog prigorja, koje se preko Visočice i Pavića Nebesa spušta prema sinjskom Gradu i dalje preko Kamička i Žankove glavice uranja u Sinjsko polje.“⁴

Kombinacija nadmorske visine, koja je u nesigurnim vremenima pružala sigurnost i plodnog polja sa stalnim dotokom pitke vode, doprinijela je ranoj naseljenosti ovog mjesta. Nekolicina nalaza kremenog i kamenog oruđa i oružja (sl. 1.2) upućuje kako je do istog došlo na prijelazu mlađeg kamenog doba u bakreno doba. Trajnu naseljenost ovog položaja moguće je pratiti od kraja brončanog doba što potvrđuje pronađeno prapovijesno brončano oružje (sl. 1.1, 1.3), te kasniji mnogobrojni ulomci keramičkih posuda iz željeznog doba, (sl. 1.4) koji su pronađeni po platou Grada i na njegovim južnim padinama. Razdoblje je to posljednjih većih etničkih promjena u prapovijesti koje su bili potaknute prodorom indoeuropskih naroda. Uzimajući u obzir stratešku važnost Starog Grada, neupitno je kako se i ovdje nalazilo takvo gradinsko naselje. Mnogobrojne nadogradnje u narednim periodima uništile su to prvotno utvrđenje, no zahvaljujući arheološkim nalazima moguće je zaključiti njegov prvotni izgled. Tako Milošević donosi pretpostavku kako su najviši dijelovi Starog Grada bili utvrđeni suhozidnim bedemima, gdje je utvrđeni dio imao ulogu zakloništa za stanovništvo južnog obronku brijega.⁵ Kada govorimo o izgledu tadašnjih kuća i nastambi riječ je o jednostavnim građevinama od drva ili pak od suhozida.⁶

³ Milošević, 1989., 219.

⁴ Milošević, 1989., 219.

⁵ Milošević, 1989., 219-220.

⁶ Milošević, 2024., 15.

Slika 1. Prapovijesni nalazi sa Starog Grada

Za utvrđivanje povijesti Starog Grada od iznimne važnosti su i Delmatsko-rimskih sukobi koji su okolicu Sinja zahvatili u periodu od 52. do 33. god. pr. Kr. Povijesni izvori iz tog razdoblja donose toponime *Setovia* i *Sinodium*. Ubikacija ovih dviju delmatskih utvrda dugo je bila predmet rasprava u povijesnim krugovima, gdje je većina *Sinodium* smještala u okolicu Drniša. Međutim, njemački povjesničari Forbinger i Kiepert *Sinodium* su povezali sa Starim Gradom. *Setovia* je također smješтана na različite lokacije, ali ju je većina smjestila na Stari Grad.⁷

Danas pak sa sigurnošću možemo potvrditi kako ni jedna od navedenih ubikacija nije bila ispravna, a pogrešnim ubikacijama zasigurno je doprinijela i sličnost kod naziva *Sinodium* i *Setovia* s današnjim Sinjem.⁸ Arheološkim istraživanjima utvrđeno je kako se *Setovia* nalazila iznad Lučana.⁹ Neslaganja oko antičkog, a najvjerojatnije i predantičkog imena utvrde na Starom Gradu riješena su pronalaskom žrtvenika na jugozapadnom obronku tvrđave.¹⁰ Pronašao ga je 1936. godine tadašnji gimnazijalac Nedo Milunović.¹¹ Žrtvenik sadrži natpis posvećen geniju (zaštitniku) mjesta, a iz istog se da iščitati i etnik mjesta kojemu je bio posvećen iz kojega je izveden toponim *Osinium*. (sl. 2) Navedeno potvrđuje

⁷ Milošević, 1989., 220.

⁸ Milošević, 1989., 220-221.

⁹ Gunjača, 1937., 38.

¹⁰ Milošević, 1989., 221.

¹¹ Gunjača, 1977., 8.

kako je današnji naziv grada Sinja zasigurno nastao od tog predrimskog i rimskog *Osiniuma*, a koji je izveden iz kasnoantičkog naziva *Asinium*.¹²

Slika 2. Žrtvenik s antičkim nazivom Starog Grada, 1.-2. stoljeće

Navedeni žrtvenik dao podići Publije Rapidije koji je obnašao dužnost stjegonoše kohorte, što upućuje na zaključak kako se u tom periodu na Starom Gradu nalazila barem jedna rimska legija. Navedeno podupire i činjenica kako su Rimljani za svoja uporišta odabirali lokacije kojima su se u prošlosti koristili i Iliri. Na takvim lokacijama podignuta su i dva najveća rimska vojna logora u Dalmaciji; prvi na Gardunu kod Trilja (ant. *Tilurium*) i drugi kod Ivoševaca u blizini Knina (ant. *Burnum*). Značaj i veličina ove rimske utvrde na Starom Gradu ostaje nepoznata, ali najizglednije je kako se ista nije uspjela razviti u veće urbano naselje. Razlog tomu prvenstveno je blizina ranije navedenog *Tiluriuma* i rimske kolonije *Aequuma* na mjestu današnjeg Čitluka.¹³ Kolonija *Aequum* bila je prva rimska kolonija u unutrašnjosti, u kojoj su privilegirano živjeli vojni veterani.¹⁴ Koliko su ovi logori bila važni za Rimljane potvrđuje i podatak da je *Tilurium* bio stalni vojni logor VII. rimske legije.¹⁵ Tragom arheoloških istraživanja znamo kako je antički Sinj imao „manji rimski kaštel na Gradu s naseljem na padinama i s grobljem njegovih žitelja u Ruduši, te nekoliko

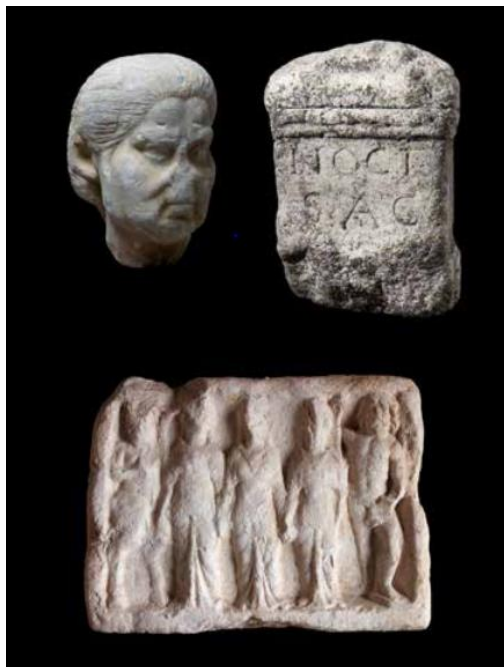
¹² Milošević, 1989., 221.

¹³ Milošević, 1989., 221.

¹⁴ Gunjača, 1977., 8.

¹⁵ Vrgoč, 2009., 19.

raštrkanih manjih veteranskih imanja i epihorskih zajednica po okolnim brdima (Miletin, zaselak Križanci, Općinska Lokva, Žankova glavica u Sinju) o čemu svjedoče različiti predmeti i natpisi iz rimskog doba.“¹⁶ (sl. 3)

Slika 3. Nalazi iz rimskog doba iz Sinja, 1.-3. stoljeće

Sinjski kaštel pokazao se od iznimne važnosti neposredno prije velike seobe naroda u 5. i u 6. stoljeću i avarsko-slavenskih prodora u prvim desetljećima 7. stoljeća. Važnost ove utvrde potvrđuje i jedinstveni bizantski željezni šljem pronađen u jednom grobu podno Starog Grada.¹⁷ Ovaj željezni šljem stožastog je oblika, a sa strane se nalaze dvije kožne pločice za obraze.¹⁸ (sl. 4) Tu je i jedan pisani izvor, tj. kodicil oporuke nepoznatog oporučitelja datiran u drugu polovinu 7. ili na početak 8. stoljeća.¹⁹ Riječ je o tzv. Marinijevom dokumentu, u kojem između ostalog stoji i „*castella qui sunt super Civitatem Salonitanam... Asinio...*“²⁰ (sl. 5). U navedenom obliku *Asinio* više je nego očit raniji naziv *Osinium*, a i saznajemo da se u to vrijeme na Starom Gradu nalazilo utvrđenje odnosno *castellum*.²¹ Arheološki nalazi koji bi posvjedočili počecima kršćanstva na području Cetinske krajine vrlo su skromni. (sl. 6)

¹⁶ Milošević, 2024., 21-22.

¹⁷ Milošević, 2024., 24.

¹⁸ Vinski, 1984., 163.

¹⁹ Milošević, 2024., 24-25.

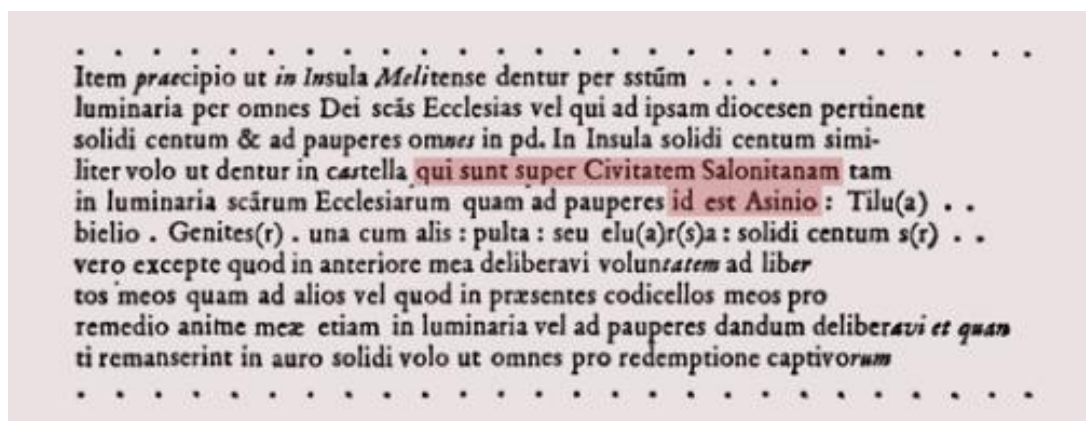
²⁰ Milošević, 1989., 221.

²¹ Milošević, 1989., 221.

Razlog tomu možda jest netrpeljivost između novodoseljenih Slavena nastanjenih uglavnom na lijevoj strani Cetine i autoktonog delmatsko-romanskog življa s desne strane Cetine.²²

Slika 4. Nalazi bizantskog oružja i ratničke opreme iz Sinja i Trilja, 6.-7. stoljeće

Slika 5. Marinijev kodicil, druga polovica 7. ili početak 8. stoljeća

²² Milošević, 2024., 26.

Sl.6. Starokršćanski nalazi iz Sinja, 6. stoljeće

Naknadne pregradnje znatno su oštetile ostatke ovog utvrđenja, zbog čega je njen izgled iz tog perioda ostao poprilično nepoznat. Ipak, zahvaljujući arheološkim iskapanja na području Sinjskog polja dokazano je kako je kaštel *Asinium* za vrijeme 6. i 7. stoljeća, a prema svemu sudeći i tijekom dijela 8. stoljeća činio dio kopnene granice koja je polukružno opasavala sjevernu i istočnu stranu Sinjskog polja, a koja je za zadaću imala braniti Salonu. Kaštel *Asinium* utvrđivao je taj limes na zapadnom kraju, dok je *Tilurium* to činio na južnom kraju.²³ Između njih nalazila se nekolicina manjih utvrda: „na Gljevu u Gali, Otoku i Rudi te na Čačvini.“²⁴ Proučavanjem ovakvih utvrda na istočnoj obali Jadrana i njenim otocima određena su pojedina obilježja pri gradnji utvrda. Neka od njih vidljiva su i na sačuvanim dijelovima Starog Grada, osobito na zapadnom i sjevernom dijelu njegovih zidina. Ostatak utvrde, odnosno južni i istočni dio bedema doživio je pak značajnije pregradnje uslijed dotrajalosti ali i pojave novog opsadnog oružja.²⁵

2.2. STARI GRAD U RANOM SREDNJEM VIJEKU

Povijest tvrđave od 7. do 14. stoljeća (1341. godine) u potpunosti je nepoznata zahvaljujući nedostatku povijesnih izvora. Unatoč nedostatku povijesnih izvora određeni parametri ipak ukazuju na mogućnost naseljenosti tog prostora u razdoblju ranog srednjeg vijeka. Naime, na mjestu Starog Grada zabilježeno je postojanje ranosrednjovjekovne crkve sv. Mihovila. Upravo je koegzistiranje navedene građevine na području Starog Grada temelj Miloševićeve teze o tome kako je to područje zasigurno bilo naseljeno u tom razdoblju.²⁶

Ranije navedeno potvrđuje kako su Sinj i njegova okolica tijekom razdoblja ranog srednjeg vijeka bili prisutni u sveukupnim događajima koji su tijekom 7. i 8. stoljeća diktirali

²³ Milošević, 2024., 26.

²⁴ Milošević, 2024., 26.

²⁵ Milošević, 2024., 26-27.

²⁶ Milošević, 2024., 30.

sudbinu Dalmacije. Doseljenjem Slavena sredinom 7. stoljeća, i Hrvata na kraju 8. stoljeća došlo je do etničkih promjena. O ovom svjedoče i arheološki nalazi Sinjskoga polja. Prisutnost Slavena na lijevoj obali Cetine potvrđuju grobovi označeni keramičkim posuđem i željeznim predmetima (sl. 7), dok na Hrvate upućuje nekolicina pronađenog rano karolinškog oružja i ratne opreme. (sl. 8) Za razliku od lijeve na desnoj strani rijeke nisu pronađeni nalazi koji bi posvjedočili isto. Naime, desna strana obiluje nalazima koji potvrđuju prisustvo starijih naroda. Iako ovi nalazi nisu izravno povezani sa Starim Gradom, činjenica da je bio najvažnija utvrda u cetinskom kraju u tom periodu itekako ga stavlja u konotaciju s tim događanjima.²⁷

Slika 7. Ranosrednjovjekovni (slavenski) nalazi iz Sinjskog polja, 8. stoljeće

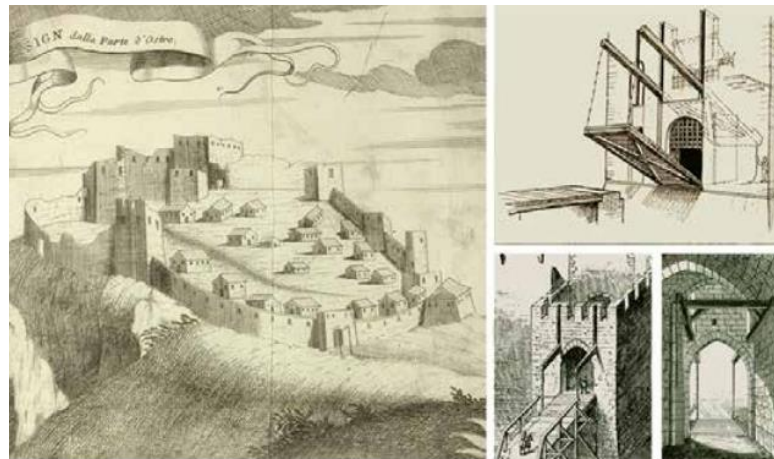

Slika 8. Nalazi ranosrednjovjekovnog (karolinškog) oružja iz Sinjskog polja, 8. stoljeće

²⁷ Milošević, 2024., 30-31.

Miloševiću tezu o naseljenosti Starog Grada u razdoblju ranog i razvijenog srednjeg vijeka na određeni način dokazuju i rezultati arheoloških istraživanja. Tijekom arheoloških istraživanja na području Starog Grada otkriveni su bedemi koje je zahvaljujući strukturi i ostalim pronalascima moguće datirati u razdoblje kasne antike. S obzirom da su takvi ostali sve do danas neupitno je da su takvi bili i tijekom ranog srednjeg vijeka.²⁸

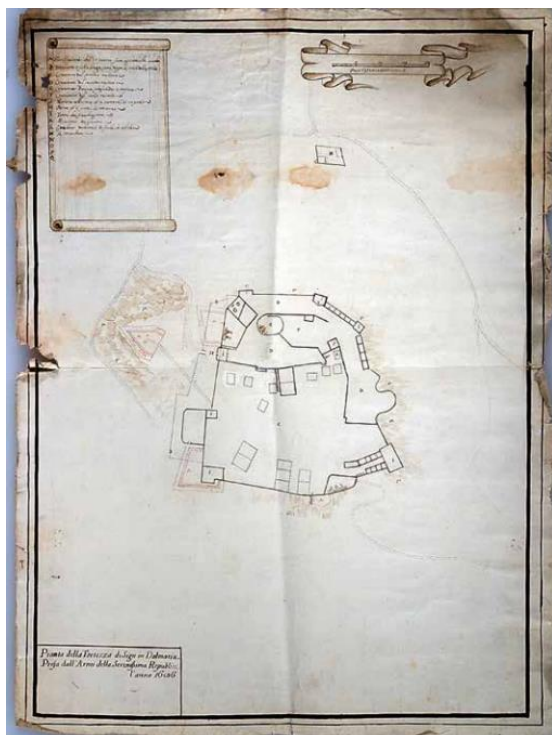
Na par grafičkih prikaza tvrđave iz 17. i 18. stoljeća vidljiv je jedan detalj shodan srednjem vijeku. Radi se o vratima s pokretnim mostom smještenima na zapadnom bedemu. (sl. 9.1) Most je kontroliran iz prolazne kule uz pomoć lanaca spojenih na pokretne drvene grede. (sl. 9.2-3) Milošević napominje kako ova vrata bilježe isključivo prikazi s kraja 17. stoljeća, a u legendama na tlocrtu nepoznatog autora iz 1687. godine obilježena su kao glavna vrata, (sl. 10) ili *porta principale* na tlocrtu Sinja nepoznatog autora iz 1687. godine.²⁹ (sl. 11)

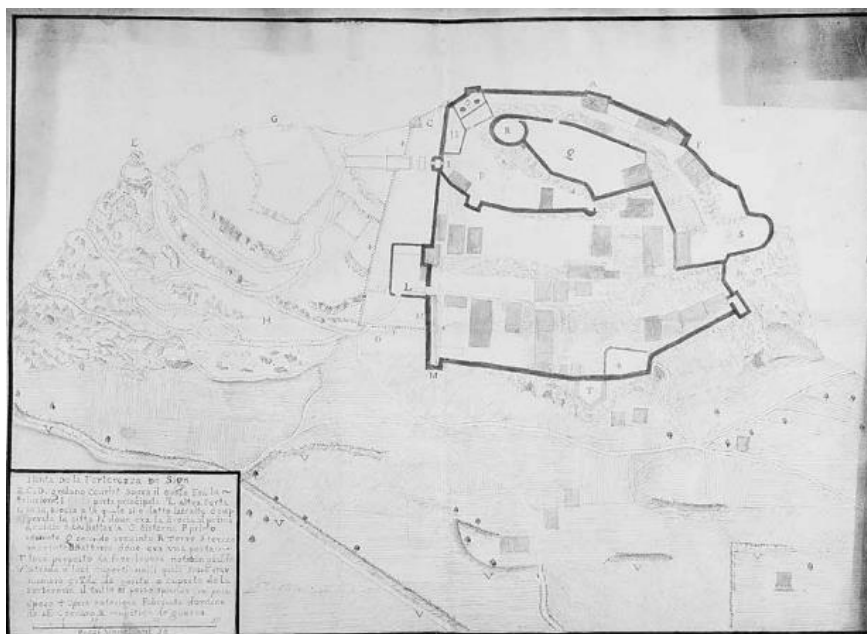
Slika 9. Ulazna kula s pokretnim mostom Starog Grada na Coronellijevoj veduti

²⁸ Milošević, 2024., 36.

²⁹ Milošević, 2024., 37.

Slika 10. Plan Starog Grada nepoznatog autora iz 17./18. stoljeća (Muzej Correr u Veneciji)

Slika 11. Tlocrt Starog Grada nepoznatog autora, oko 1687. godine (Muzej Correr u Veneciji)

Tijekom mletačke obnove tvrđave u prvim godinama 18. stoljeća, ovaj ulaz pao je u zaborav, jer je u upotrebu stavljen drugi, smješten na istom bedemu ali nešto južnije. Ispred tog „novog“ ulaza nalazio se *propugnakul* tj. obrambeno dvorište, koje je prema svemu sudeći također pripadao srednjem vijeku. (sl. 12) Izgled *propugnakula* podjednak je na svim planovima koji ga prikazuju. Pravokutnog je tlocrta s vratima na južnom zidu. Svojim sjevernim zidom prislonjen je na kvadratnu kulu s četveroslivnim piramidalnim krovom. Temelji navedene kule uspjeli su ostati sačuvani sve do danas, međutim presječena je bedemom koji je najvjerojatnije podignut tijekom popravaka za vrijeme mletačko-turskih ratova.³⁰

Na ranije spomenutu kulu prislanjala se duguljasta zgrada pravokutnog tlocrta za koju povjesni prikazi navode da je korištena kao stražarnica i za smještaj vojske. Temelji iste su također ostali sačuvani sve do danas. *Propugnakul* je sadržavao još jednu manju građevinu, naslonjenu uz zapadni bedem tvrđave. Namjena iste nije evidentirana, ali s obzirom na slamnati pokrov, najvjerojatnije se radi o nekoj vojnoj provizornoj kući podignutoj tijekom 17. ili 18. stoljeća.³¹

Slika 12. Obrambeno dvorište s Barbierijevog tlocrta iz 1697. godine

³⁰ Milošević, 2024., 37-38.

³¹ Milošević, 2024., 39.

2.3. STARI GRAD U KASNOM SREDNJEM VIJEKU

Stari Grad se po prvi put spominje u jednoj srednjovjekovnoj ispravi datiranoj 1341. godine kao „*castrum Fsini* (ili *Frini*)“. Drugi najstariji spomen Grada tijekom srednjeg vijeka datiran je 1345. godine i ondje se navodi kao „*castrum regale Zyn*“. Tada je Stari Grad darovan razbaštinjenom kninskom knezu Ivanu Nelipiću od strane ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika. Nakon čega je isti postao sjedište ove velikaške obitelji. Pridjev »*regale*« godinama je dovodio do pogrešnih zaključaka kako je Stari Grad podignut nakon mongolske provale na područje ugarsko-hrvatskog kraljevstva 1242. godine, odnosno da ga je nakon te provale dao sagraditi kralj Bela IV. ili netko od njegovih nasljednika, a sve u svrhu zaštite u slučaju novih provala. Međutim, za objašnjenje kasnijeg spominjanja Starog Grada u srednjovjekovnim spisima baš zbog tog pridjeva *regale* postoje i mnoge druge solucije.³²

Izgled tvrđave tijekom srednjeg vijeka nije zabilježen u ispravama iz tog razdoblja, no zahvaljujući usputno zabilježenim zapisima površna rekonstrukcija ipak je moguća. Jedan takav spomen je i onaj u dokumentu koji sadrži podatke o istrazi provedenoj 1378. godine, a gdje se opisuje napad izvjesnog Ivana Dminojevića i njegovih prijatelja na udovicu Ivana Nelipića, Margaritu. Nelipićeva udovica napadnuta je prilikom povratka iz crkve sv. Marije, a do samog napada došlo je u neposrednoj blizini ulaza u utvrdu. Prema navedenom vidljivo je kako se na tvrđavi nalazio grad u kojem se nalazilo sjedište ove plemićke obitelji, te da je isti imao dobro utvrđene bedeme i gradska vrata. S obzirom na činjenicu kako su udovici u pomoć pritekli ljudi iz tvrđave, nema sumnje da su se u tvrđavi nalazile građevine u kojima su oni stanovali.³³

S obzirom na ranije navedeno možemo reći kako je Stari Grad krajem 14. stoljeća bio jedna veća utvrda koja se prema svemu sudeći protezala preko čitavog uzvišenja, što potvrđuju i prvi prikazi tvrđave. Drugi izvori iz 14. i 15. stoljeća ne donose detaljnije podatke o izgledu Starog Grada iz tog vremena, ali ono što znamo jest da je utvrda za vrijeme 14. i 15. stoljeća zasigurno služila kao sjedište Nelipićima. Obzirom da je riječ o jednoj od najmoćnijih feudalnih obitelji tog doba, možemo samo pretpostavljati kakav je to utjecaj imalo na život u Starom Gradu.³⁴

Nakon smrti posljednjeg Nelipića Ivaniša (Ivana III), Cetinska kneževina 1435. godina dopijeva pod upravu Ivaniševog zeta Ivana Frankopana. Pravo na kneževinu osporio

³² Milošević, 1989., 222.

³³ Milošević, 1989., 222-223.

³⁴ Milošević, 1989., 223.

mu je ugarsko-hrvatski kralj Sigismund Luksemburški (1378.-1437.), nakon čega je na njega poslao vojsku na čelu s banom Matkom Talovcem kako bi mu preoteo nasljedstvo Nelipića. Tijekom tih sukoba 1436. godine Frankopan je umro od kuge, nakon čega je Sinj pripao Talovcima.³⁵

Druga polovicu 15. stoljeća protekla je u nemirima, a Stari Grad je postao predmet sukoba između najmoćnijih velikaških obitelji. Utvrda je konstantno prelazila iz posjeda jedne u posjed druge velikaške obitelji, zbog čega ni jedna od njih nije imala interesa za njeno očuvanje, kao što su to činili Nelipići. Nedvojbeno je kako su te nesuglasice doprinijele njenom propadanju, a zbog istih nije uviđena njena važnost u obrani cijele Dalmacije uslijed skorih turskih prodora. Ugarski sabor samo je u jednom navratu pružio sredstva za njenu opskrbu i popravak. Prema odluci Ugarskog sabora donesenoj 1504. godine Starom Gradu je zajedno s Zrmanjom i Klisom trebala biti dodijeljena novčana pomoć u visini od 6000 florena, a odluka o raspodjeli te svote dana je u ruke blagajnika. Nažalost ovakva odluka Ugarskog sabora nije mnogo pomogla oporavku utvrde, te je ista uskoro i osvojena od strane Turaka.³⁶

2.4. STARI GRAD POD OSMANSKOM VLAŠĆU

Povremene provale osmanske vojske na prostor Dalmacije u XV. stoljeću dodatno su se intenzivirale nakon pada Hercegovine 1482. i pada Srebrenika 1512. godine. Osmanlije su već iduće godine stigle sve do Sinja no nisu ga uspjeli osvojiti zahvaljujući visokom vodostaju rijeke Cetine koji im je onemogućio brzo i efikasno kretanje na terenu.³⁷

Kada je Sinj konačno osvojen od strane Turaka ne zna se točno, ali u moru izvora o turskom osvajanju Sinja na početku 16. stoljeća ističe se jedan iz 1516. godine. Riječ je o zakoniku za bosanski sandžak u kojem je Sinj naveden kao sjedište nahije, a za tvrđavu stoji kako je čuva manja posada koju čini 50 vojnika.³⁸ Drugi podaci o Starom Gradu iz vremena turske vladavine podosta su opskurni. Izvori koji spominju Sinju iz tog perioda uglavnom su posvećeni naselju koje se tada razvijalo podno Starog Grada.³⁹ Sve do osmanlijskog osvajanja Klisa 1537. godine, sudbina Starog Grada bila je neizvjesna, a shodno tomu i njegov razvoj tekao je vrlo sporo. Neizvjestan položaj zahtijevao je i veće mjere predostrožnosti, zbog čega

³⁵ Milošević, 2024., 58.

³⁶ Milošević, 1989., 223.

³⁷ Spaho, 1989., 55.

³⁸ Spaho, 1989., 55.

³⁹ Milošević, 1989., 223.

je Stari Grad imao brojniju posadu nego li utvrde u njegovoj okolini. Tako se 1530. godine u utvrdu nalazilo 43 člana posade, s različitim službama.⁴⁰

Procvat Grada i naselja podno njega uslijedio je tijekom druge polovice 16. stoljeća. Urbanistički razvoj naselja uvjetovan je činjenicom da je sve do osvajanja Klisa, Sinj imao status pogranične utvrde. Shodno tomu osmanlije su poticale razvoj usluga i službi koje će biti na korist tvrđavi odnosno njezinoj posadi. Blizina granice doprinijela je provalama mletačkih krajišnika, što je kočilo brži napredak neutvrđenog naselja. Ipak, tijekom vremena naselje je iznjedrilo moćne veletrgovačke i veleposjedničke obitelji od kojih su se istaknule Atlagići, Mandići te obitelj hadži-Hamze. Spomenute obitelji zasigurno su doprinijele ugledu i razvoju naselja.⁴¹

Naselje je do sredine 16. stoljeća steklo status kasabe (sl. 13) imalo je tri *mahalle*: „Mahalu mesdžida hadži – Hamze, Mahalu mevlane Alauddina, Mahalu Kara Hasana.“⁴² Od svih gradova u Kliškom sandžaku jedino je Sinj imao tri mahale.⁴³ U to vrijeme u Sinju su se nalazile dvije džamije, jedna u tvrđavi a druga u naselju na mjestu stare crkve sv. Jeronima. Sve do danas ne možemo sa sigurnošću reći koji je sultan zaslužan za gradnju carske džamije, ali s obzirom da se među posadom u tvrđavi 1530. godine nalazio i imam, neupitno je da se u tvrđavi nalazila i džamija. Stoga se kao ime sultan koji ju je dao sagraditi nameće ime sultana Sulejmana Veličanstvenog (1520.-1566.). Sve donedavno se mislilo kako se ta prva džamija nalazila u crkvi sv. Mihovila, međutim isto je nedavno osporeno.⁴⁴ Naredba skradinskom kadiji iz 1566. godine, donosi kako je prva džamija bila podignuta od drvenih greda i dasaka zbog čega je ista s vremenom postala ruševna i samim tim opasna za vjernike. U naredbi se podsjeća na zapovijed iz 1453. godine, kada su stanovnicima tvrđave dana sredstva za gradnju nove kamene džamije. Međutim taj novac stanovnici su pronevjerili. Prema navedenom možemo zaključiti kako je kamena džamija napravljena vjerojatno tek nakon 1566. godine, odnosno nakon više od pola stoljeća osmanske vladavine nad Starim Gradom.⁴⁵ Džamija hadži-Hamze u podnožju Starog Grada imala je minaret, a uz nju osnovana je i vjerska škola (*mekteb*).⁴⁶ Do danas nije pouzdano potvrđena uloga hadži-Hamze, ali s obzirom da je dao podići džamiju i uspostavio vakuf (zadužbinu) za istu, pretpostavlja se kako je riječ o

⁴⁰ Milošević, 2024., 64-65.

⁴¹ Milošević, 2024., 65.

⁴² Milošević, 2024., 66.

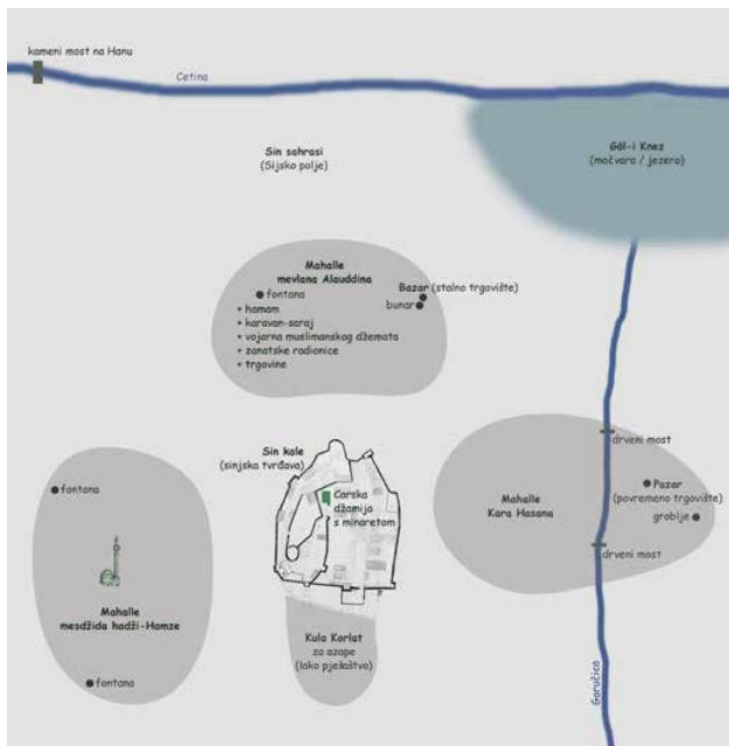
⁴³ Jurin-Starčević, 2006., 130.

⁴⁴ Milošević, 2024., 66-67.

⁴⁵ Moačanin, 2018., 57.

⁴⁶ Milošević, 2024., 68.

imućnijem cetinjanu koji je po prelasku na islam odlučio napraviti nešto korisno za svoj rodni kraj.⁴⁷

Slika 13. Pretpostavljena topografija turske kasabe u Sinju u 16. i 17. stoljeću

Povijesni izvori bilježe kako je naselje podno Starog Grada uživalo popriličan prosperitet. Pored mnoštva privatnih kuća, trgovina, zanatskih radnji, tu su bile i nešto raskošnije građevine.⁴⁸ Tu se prvenstveno misli na ranije spomenutu džamiju hadži-Hamze ali i na „bazar uz kojeg je veliki bunar, povremeno trgovište, javno kupalište, prenočište za karavane s unutrašnjim dvorištem, vojarnu za lako pokretno pješništvo, mostove, fontane, itd.“⁴⁹ Nažalost, dosadašnja arheološka iskapanja ništa od navedenog nisu potvrdila. Tu treba pridodati i groblje, koje je zasigurno trebalo postojati za osmanske vladavine duge sto sedamdeset godina, međutim ni ono nije potvrđeno u dosadašnjim arheološkim iskapanjima.⁵⁰

Nasuprot mnoštvu podataka o naselju podno Starog Grada oni koji bi posvjedočili izgled same tvrđave dosta su opskurniji. Izuzmemo li povijesne izvore o povremenim sukobima u sinjskoj krajini, do danas su pronađena tek dva skromna izvora koja svjedoče o zapaštenosti Starog Grada, a sve poradi brige osmanske vlasti o drugim vojnim posjedima u

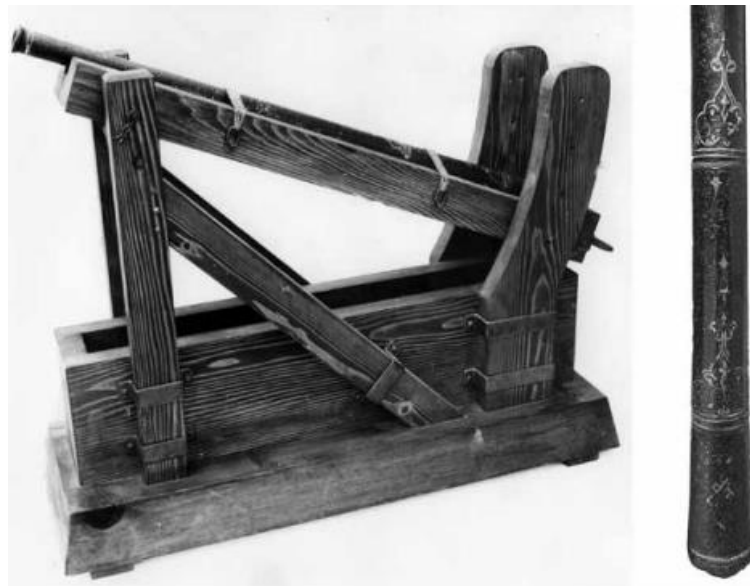
⁴⁷ Spaho, 1989., 58.

⁴⁸ Milošević, 2024., 70.

⁴⁹ Milošević, 2024., 70.

⁵⁰ Milošević, 2024., 70.

Dalmaciji.⁵¹ Prvi izvor datira iz 1626. godine, a nalazi se u izvješću austrijskom caru o stanju utvrde napisanom od strane izvjesnog Anastazija Jurjevića. Izvješće donosi podatke o tome kako je tvrđava opasana zidinama ali da nije naseljena. Nadalje stoji kako u tvrđavi povremeno zna boraviti dizdar odnosno zapovjednik grada. U izvješću nema spomena o vojnoj posadi, a od oružja navodi se tek jedan manji željezni top i dva manja mužara.⁵² Podatke iz izvješća potvrdili su i materijalni ostatci sa Starog Grada. Pronađena je željezna ukrašena cijev koja je pripadala manjem topu tipa *spingarda a mascolo*. Njena gornja strana ukrašena je iskucavanjem srebrenih arabeskih motiva. (sl 14) Pored toga do danas je otkrivena veća količina što kamenih što željeznih topovskih kugli kao i dva mužara iz 17. i 18. stoljeća. (sl. 15) Tu je i nekolicina brončanih novčića.⁵³

Slika 14. Mali turski top tipa *spingarda a mascolo* sa Starog Grada, 16. stoljeće
(Muzej Cetinske krajine u Sinju)

⁵¹ Milošević, 2024.,73-74.

⁵² Milošević, 1989., 223.

⁵³ Milošević, 2024., 75.

Slika 15. Brončani signalni mužar sa Starog Grada, 17./18. stoljeće (Muzuj Sinjske alke u Sinju)

Drugi izvor donosi nam Evlija Čelebija u svojim zapisima o putovanju Dalmacijom 1660. godine.⁵⁴ U spomenutim zapisima stoji kako je Stari Grad utvrda peterokutnog oblika u kojoj je smješteno 300 vojnika zajedno sa zapovjednikom, a koju je osvojio bosanski sandžakbeg Gazi Husrev-beg (1480-1541).⁵⁵ Navedeni zapisi ovog poznatog turskog putopisca potvrđuju kako je Sinj od strane Turaka zasigurno osvojen 1536. godine, jer on kao jedan osmanski službenik nije imao razloga skrivati ovako značajne podatke.⁵⁶ Čelebija nadalje navodi kako se u utvrdi nalazi careva džamija,⁵⁷ koja je prema drugim izvorima tu još od 1530. i 1543. godine.⁵⁸ Nadalje navodi prisustvo žitnog magazina i nekolicini manjih kuća natkrivenih ševarom.⁵⁹ Ovakve kuće na Starom Gradu su se nalazile i nakon prestanka osmanske vladavine, a posvjedočio ih je na G. Juster 1708. godine. Na tlocrtu su te kuće obojene žutom bojom. (sl. 16) Zadnji primjerak ovakve kuće, smješten podno južnih zidina tvrđave izgorio je 1959. godine.⁶⁰ (sl. 17) Čelebija posebno ističe kuće Mahmud-efendije i dizdara⁶¹, za jednu od njih pretpostavlja se da je riječ o nekadašnjim Nelipićevim dvorima. Korlat se nalazio na zapadnoj strani tvrđave, van njenih bedema. Unutar njega smješteno je par manjih kuća koje su bile ograđene drvenom ogradom, što nam potvrđuje i par veduta

⁵⁴ Milošević, 2024., 76.

⁵⁵ Čelebija, 1973., 152.

⁵⁶ Milošević, 2024., 76.

⁵⁷ Čelebija, 1973., 152.

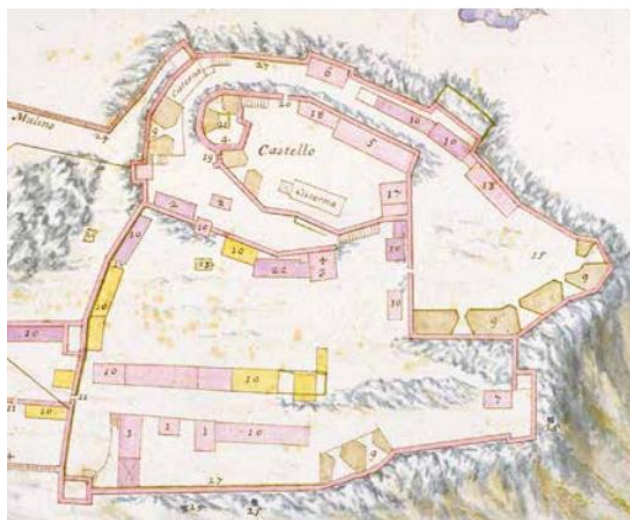
⁵⁸ Milošević, 2024., 76.

⁵⁹ Čelebija, 1973., 152.

⁶⁰ Milošević, 2024., 76.

⁶¹ Čelebija 1973., 152.

Sinja iz 18. stoljeća.⁶² U nastavku Čelebija navodi kako su bedemi mjestimice porušeni uslijed dotrajalosti,⁶³ što dodatno potvrđuje nedovoljnu brigu osmanskih vlasti o Starom Gradu. Čelebijevo izvješće o oštećenim sinjskim bedema došlo je do bosanskog beglerbega Melek Ahmed-paše. Paša je za popravke angažirao vojsku, pri čemu je i sam financirao taj popravak.⁶⁴ Čelebija ističe kako je zahvaljujući paši „u roku od tri dana grad je postao kao bijelo zrno bisera.“⁶⁵

Slika 16. Detalj tlocrta Starog Grada G. Justera iz 1708. Godine

Slika 17. Kuća pokrivena slamnatim krovom u podgrađa Starog Grada

⁶² Milošević, 2024., 76.

⁶³ Čelebija, 1973., 52.

⁶⁴ Milošević, 2024., 77.

⁶⁵ Čelebija, 1973., 152.

Pored Čelebijeve zapisa, o stanju u tvrđavi tijekom druge polovice 17. stoljeća svjedoči i nekolicina arhivskih dokumenata.⁶⁶ Jedan od njih jest i „popis azapa (lakog pješništva) „kule Korlat u tvrđavi Sinj“ kao dijela posljednje posade iz 1686. godine.“⁶⁷ Navedeni popis je nepotpun, a zapisana su imena sedamdeset i šest vojnika pod zapovjedništvom Šahin-age. Ukupan broj azapa najvjerojatnije se kretao oko njih stotinu, a ako im se pridruže ostale postrojbe konačna brojka nije previše odudarala od ranije navedene Čelebijeve brojke od 300 vojnika u tvrđavi. Vanjsko dvorište nazivano *kula*, podigle su osmanlije tijekom Kandijskog rata kako bi dodatno ojačali utvrdu. Kasnije će na tom mjestu prilikom arheoloških istraživanja 1998. i 1999. godine biti otkriveni ostatci palisada i vojarni za azape.⁶⁸

2.5. STARI GRAD U VRIJEME MLETAČKE UPRAVE

Milošević pretpostavlja kako je obnovljen od strane paše Melek-Ahmeda, Stari Grad dočekao i mletačko oslobađanje 1686. godine. Ovu Miloševićovu tezu potvrđuju i prvi likovni prikazi Starog Grada, nastali odmah po oslobađanju od Osmanlija.⁶⁹ Do danas je poznato više od dvadesetak prikaza Starog Grada iz tog razdoblja, a kvalitetom se ističu dva crteža s detaljnim opisom tvrđave. Isti čine dio *Rukopisnog Atlasa dalmatinskih gradova* iz fundusa Ratnog arhiva u Beču i Knjižnice Marciana u Veneciji a djelo su Giuseppea Justera iz 1708. godine. (sl. 18, 19) Kako bi opisao Stari Grad iz razdoblja 17. i početka 18. stoljeća Milošević se koristio dvama najstarijim prikazima, koje je 1686. godine načinio javni mletački inženjer Francesco Barbieri. Crteži su danas pohranjeni u Knjižnici Marciana u Veneciji. Prvi donosi topografsku sliku šire okolice Starog Grada tijekom osvajanja tvrđave 1686. godine, (sl. 20) dok je na drugom donesen prikaz tlocrta tvrđave s iscrpnim topografskim objašnjenjima te projektima koji bi poboljšali njene obrambene mogućnosti.⁷⁰ (sl. 21)

⁶⁶ Moačanin, 2018., 58.

⁶⁷ Moačanin, 2018., 58.

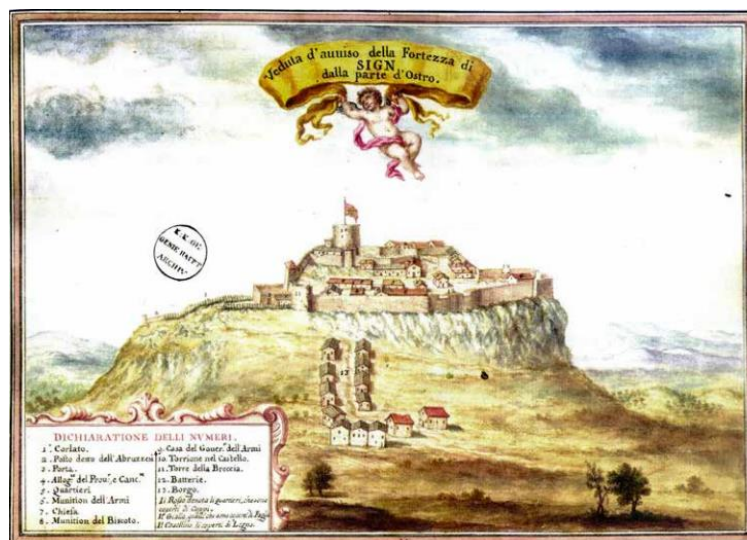
⁶⁸ Moačanin, 2018., 58.

⁶⁹ Milošević, 1989., 224.

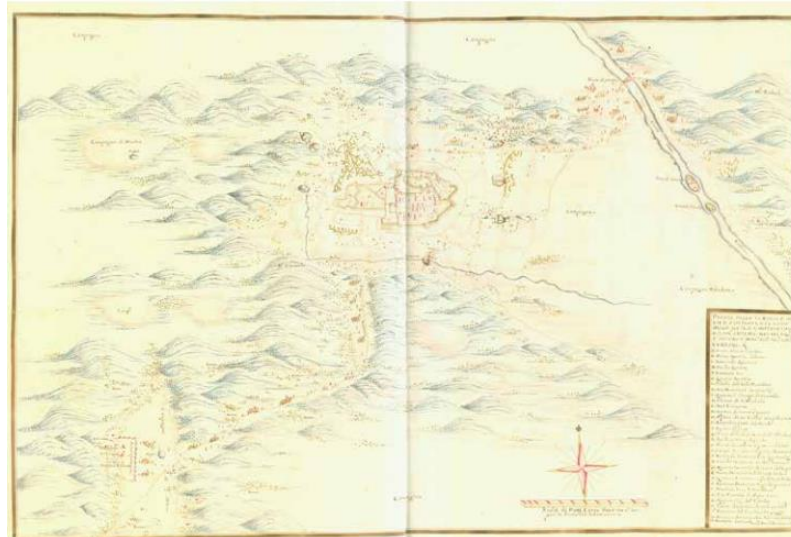
⁷⁰ Milošević, 2024., 85-86.

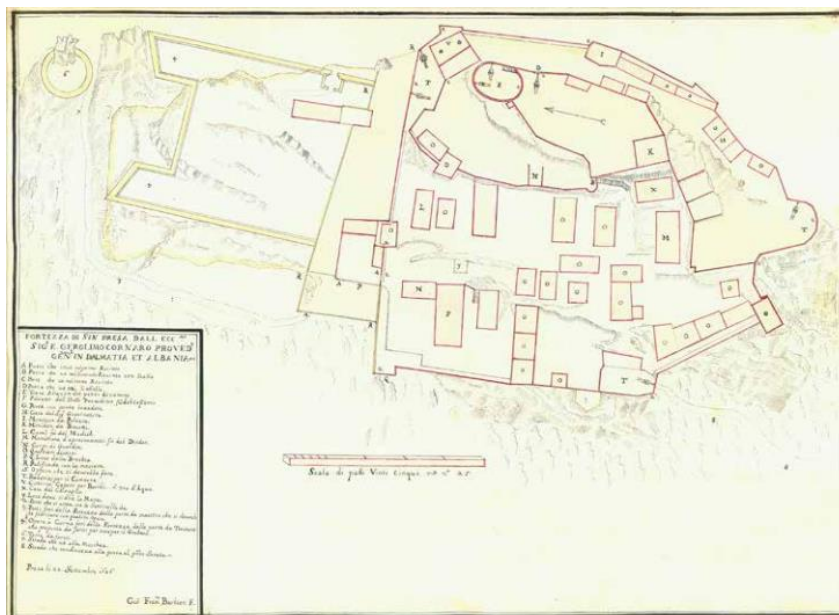
Slika 18. G. Juster Tlocrt Starog Grada iz 1708. godine (ratni arhiv u Beču)

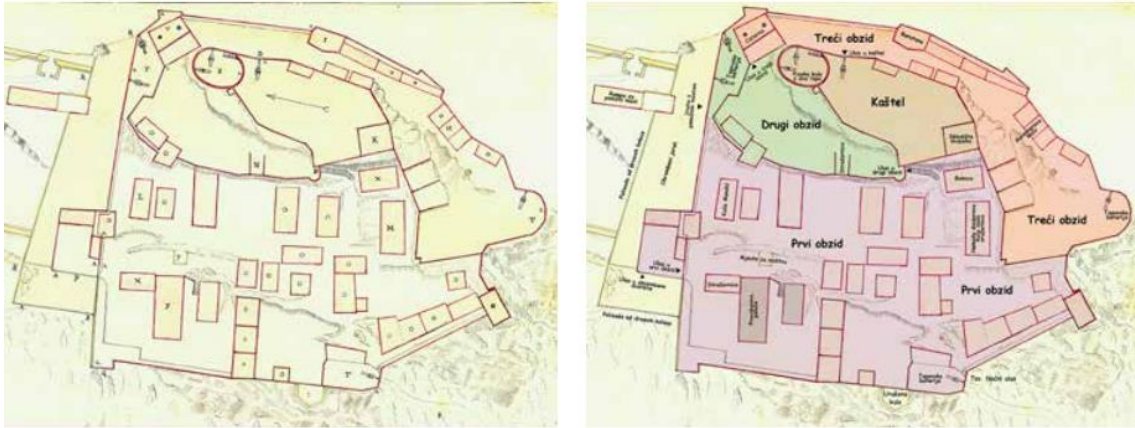
Slika 19. G. Juster, veduta Starog Grada u pogledu s južne strane, iz 1708. godine

Slika 20. G. . Barbieri, topografska situacija šireg područja Sinja u vrijeme mletačkog osvajanja 1686. godine (Knjižnica Marciana u Veneciji)

Slika 21. G. F. Barbieri, tlocrt Starog Grada iz 1687. godine (Knjižnica Marciana u Veneciji)

Slika 22. Interpretacija Starog Grada prema tlocrtu G. Barbierija iz 1686. godine

Barbierijev tlocrt prikazuje četiri razine utvrđenja (sl. 22), čija je unutrašnjost sukladna konfiguraciji terena, tadašnjim tehnikama ratovanja i obrane. Najmanja i najviša razina utvrđenja smještena je na sjevernom dijelu i na crtežu je označena kao *castello*. Ulaz u kaštel dodatno je štićen topom. Dominantan položaj zauzela je velika kružna kula tzv. *torrione* smještena u njegovom zapadnim dijelom. Tu su smještena i dva manja pravokutna objekta, gdje je onaj na istočnoj strani korišten kao magazin za municiju. Kaštel je u potpunosti okružen drugom i trećom razinom utvrđenja unutar kojih su građevine bile poprilično rastrkane. Među istim ističe se cisterna za vodu smještena u sjeverozapadnom uglu i guvernerova kuća pored istočnih zidina. Ostale građevine služile su za potrebe vojske. Top smješten na istočnoj strani treće razine imao je zadaću štititi ovaj dio utvrde. Ulaz se nalazio na spoju njegovog južnog zida i južnog zida kaštela. Površinom najveća jest prva razina utvrđenja i obuhvaća više od polovice južnog dijela tvrđave. Južni i zapadni bedemi ovog dijela ujedno su i vanjski bedemi Starog Grada s mnoštvom građevina što vojne što stambene namjene.⁷¹ Svojom veličinom istaknulo se par stambenih objekata kao što su: „kuća uglednoga sinjskog spahije Šain-age Mandića (L), providurova palača (F,) nekadašnja dizdareva kuća (M) i bolnica (X).“⁷² Ostatak građevina imao je vojnu svrhu, a označene su kao *quartieri diversi*. Ono što je zanimljivo kod ovog Barbierijevog crteža jest izostanak crkve, koju kasniji prikazi tvrđave smještaju u blizini dizdareve kuće i bolnice. Postoji mogućnost da je bolnica na ovom planu nekadašnja carska džamija. U blizini providurove

⁷¹ Milošević, 2024., 86-87.

⁷² Milošević, 2024., 87.

kuće s Y je označeno mjesto na kojem su održavane mise, što ukazuje na nedostatak crkve. Taj položaj se uzima i kao mjesto ukazanja Bogorodice 1715. godine.⁷³

Na zapadnom bedemu koji je utvrđen jarkom i palisadom nalaze se dvojna vrata. Južna vrata dodatno su utvrđena propugnakulom, dok se ispred sjevernijih vrata nalazi pokretni most s pristupnom rampom. Ova vrata su na prikazima označena kao Glavni ulaz odnosno *Porta principale* (sl. 23). Vrata su kroz četvrtastu kulu vodila do druge razine utvrde.⁷⁴ „*Nakon duže pristupne rampe, koja dolazi s prostora Korlata, pristupalo se prvom (fiksnom) segmentu drvenog mosta, a taj je s pokretnim dijelom bio spojen preko zidanog pilona. Pokretni most je bio obješen na dva bočna lanca koja je pridržavala konstrukcija od drvenih greda. Sistem za podizanje bio je u unutrašnjosti četvrtaste kule. Riječ je o konstrukciji koja ima srednjovjekovno porijeklo i kakva je bila korištena na nizu zapadnoeuropskih utvrđenja.*“⁷⁵ (sl. 24)

Gradnjom prve razine utvrde u kasnom srednjem vijeku, vrata s pokretnim mostom gube važnost. Za vrijeme turske i na početku mletačke uprave korištena su oboja vrata, no na početku 18. stoljeća vrata s pokretnim mostom bivaju zazidana, a ona s obrambenim dvorištem postaju glavna.⁷⁶

Slika 23. *Porta principale*, V. M. Coronelli, veduta Sinja iz 1686. godine

⁷³ Milošević, 2024., 87.

⁷⁴ Milošević, 2024., 87.

⁷⁵ Milošević, 2024., 87-89.

⁷⁶ Milošević, 2024., 90.

Slika 24. Ulazna kula s pokretnim mostom na zapadnom bedemu Starog Grada na Coronellijevoj veduti i mogući izgled sistema za podizanje mosta

Na prikazima tvrđave s kraja 18. stoljeća nalaze se još dvojica pomoćna vrata namijenjena za bijeg. Prva vrata nalazila su se na sjeveroistočnoj ugaonoj kuli, a urušena su tijekom prve polovice 20. stoljeća. (sl. 25). Druga vrata nalazila su se na južnom bedemu, na mjestu bastiona s topovskim baterijama.⁷⁷ (sl. 26) „Do vrata je vodio pristupni put s južne strane. S unutrašnje strane, uz vrata i bedem ucrtano je i dugačko stubište što bi trebalo značiti da su ta vrata bila postavljena znatno niže od platoa prvog obzida kojega bi se doseglo tek nakon što bi se ušlo kroz ta vrata i savladalo uspon dugačkim i vjerojatno strmim stubištem.“⁷⁸ Nažalost ovi pomoćni ulazi koji su često prisutni kod srednjovjekovnih utvrda zanemareni su tijekom arheoloških istraživanja.⁷⁹

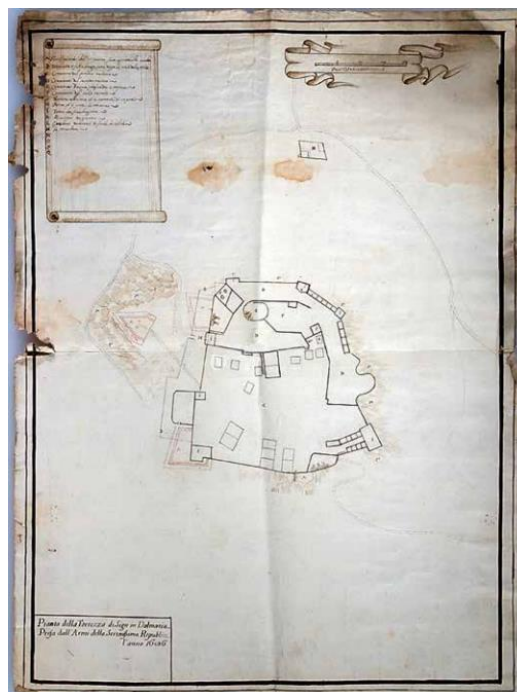
⁷⁷ Milošević, 2024. 90.

⁷⁸ Milošević, 2024., 90.

⁷⁹ Milošević, 2024., 91 .

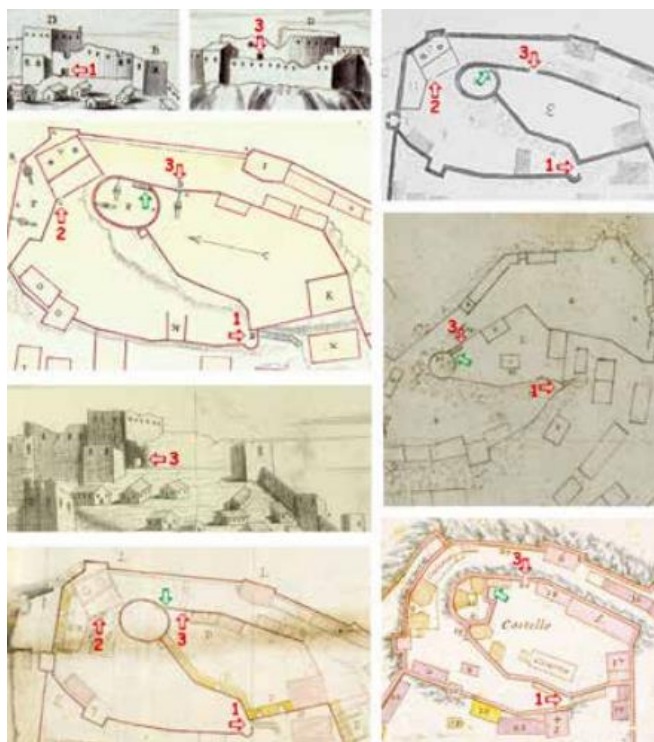
Slika 25. Vrata na sjeveroistočnoj ugaonj kuli na vedutama iz kraja 17. stoljeća

Slika 26. Plan Starog Grada nepoznatog autora iz 17./18. stoljeća (Muzej Correr u Veneciji)

Osim ovih vrata na vanjskim bedemima, za svaku razinu utvrđenja postojala su i unutarnja vrata. (sl. 27) Vrata za drugu razinu tvrđave označena su brojem 1, za treću razinu brojem 2, a za kaštel brojem 3. Zelena strelica na ovom prikazu označuje ulaz u srednjovjekovnu branič-kulu. Branič-kule su bile najsigurniji dio utvrđenja, ponajprije jer su bile povišene u odnosu na druge bedeme. Pristup tim kulama bio je otežan jer se u njih moglo

ući isključivo preko dodatne rampe s vanjskim stubištem, koje je u pravilu bilo drveno. Naime, drveno stubište bilo je najlakše za uništenje u slučaju opasnosti.⁸⁰ Završetci tih kula su većinom bili ukrašeni „kruništem ili velikim drvenim stožastim krovom ispod koje je prošireni drveni čardak.“⁸¹ Na sačuvanim prikazima Starog Grada vidljivo je kako ovdje branič-kula imala ravan završetak, prema svemu sudeći s kruništem i topovskom baterijom na vrhu.⁸² (sl. 28)

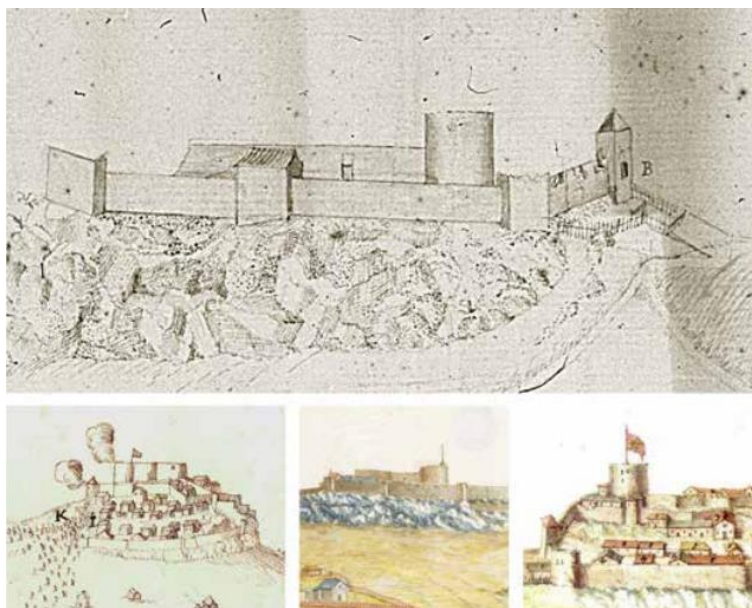

Slika 27. Unutrašnja vrata na Starom Gradu na povijesnim crtežima iz kraja 17. i početka 18. stoljeća

⁸⁰ Milošević, 2024., 92-93.

⁸¹ Milošević, 2024., 93.

⁸² Milošević, 2024., 93.

Slika 28. Branič-kula u kaštelu Starog Grada na vedutama iz kraja 17. i početka 18. stoljeća

Kod određivanja starosti bedema ključan je bio izostanak *escarpa* odnosno donjeg proširenja zidina i kula, što je bila uobičajena praksa kod gradnje utvrda od 16. stoljeća.⁸³ Milošević kao najstarije dijelove tvrđave navodi „manje kule četvrtaste osnove u sklopu zapadnog bedema, ulaz s pokretnim mostom i karakteristično stepenasto raščlanjenje sjevernog bedema.“⁸⁴ Ono što bedeme Starog Grada smješta u kasnoantičko ili ranosrednjovjekovno razdoblje jest njihova debljina koja ne prelazi 1 metar, izuzev naknadno nadograđenih djelova, a ima i djelova koji su široki samo 0,60 metara.⁸⁵

Zapadni bedem tvrđave dodatno je bio zaštićen jarkom koji je s vanjske strane bio okružen drvenom palisadom. Zapadno od palisade nalazio se neutvrđeni dio Starog Grada, što potvrđuje crtež s prikazom Cornarovog oslobođenja Sinja 1686. godine.⁸⁶ (sl. 29) Naime, „prije pojave vatrenog oružja za njegovu obranu bio je dovoljan visoki zapadni bedem s kulama, ispred njega prokop ili jarak s drvenom palisadom te ulaz kroz kulu preko rampe i pokretnog drvenog mosta.“⁸⁷ (sl. 30). Navedeno potvrđuje i Justerov crtež Grada iz 1708. godine, koji na korlatu bilježi samo drvenu palisadu. Riječ korlat mađarskog je porijekla i

⁸³ Milošević, 2024., 93.

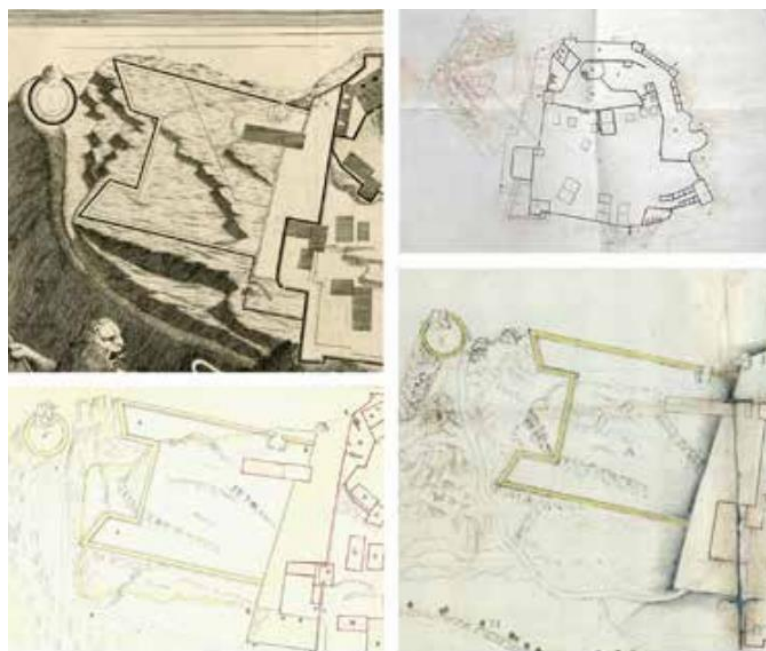
⁸⁴ Milošević, 2024., 94.

⁸⁵ Milošević, 2024., 94.

⁸⁶ Milošević, 2024., 94-95.

⁸⁷ Milošević, 2024., 95.

Preinake kod učvršćivanja bedemima bile su uvjetovane pojavom vatrenog oružja. Mletačka nakana da prostor Korlata učvrsti jačim bedemima, vidljiva je kod par tlocrta utvrde s kraja 17. i početka 18. stoljeća. (sl. 31) Nažalost, od dva predložena rješenja ni jedno nije provedeno.⁸⁹ Na prvom tlocrtu tvrđave iz 17./18. stoljeća (sl. 32) „kao nova dogradnja, bila su planirana dva bastiona nepravilnog četvrtastog oblika, uz sjeverozapadni i jugozapadni ugao zapadnog bedema i jedan naglašeno trougasti revelin koji je trebao biti izveden u slobodnom prostoru na Korlatu. Ostali projekti su međusobno vrlo slični i uglavnom se odnose na cijeli prostor Korlata. Jedan je iz kraja 17. ili početka 18. stoljeća“⁹⁰ (sl. 33), „drugi je projekt G. F. Barbierija iz 1697. godine te još dva V. M. Coronellija iz 1688. i 1689. godine.“⁹¹ (sl. 34, 35) Svi navedeni projekti rješenje problema vidjeli su u podizanju okrugle kule na zapadnom djelu tvrđave i velikog bastiona na Korlatu.⁹² U planu te nadogradnje stoje ravni sjeverni i južni bedem dok je „zapadni ojačan tzv. sistemom duplih kliješta (*Tenaglia doppia*) s dvama bočnim isturenim bastionima.“⁹³

Slika 31. Predloženi projekti za izgradnju novog utvrđenja na Korlatu Starog Grada na tlocrtima iz kraja 17. i početka 18. stoljeća

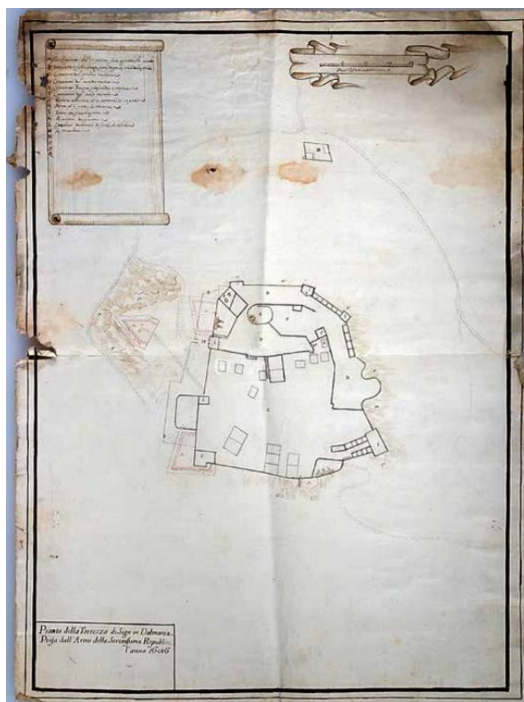
⁸⁹ Milošević 2024., 95-96.

⁹⁰ Milošević 2024., 96

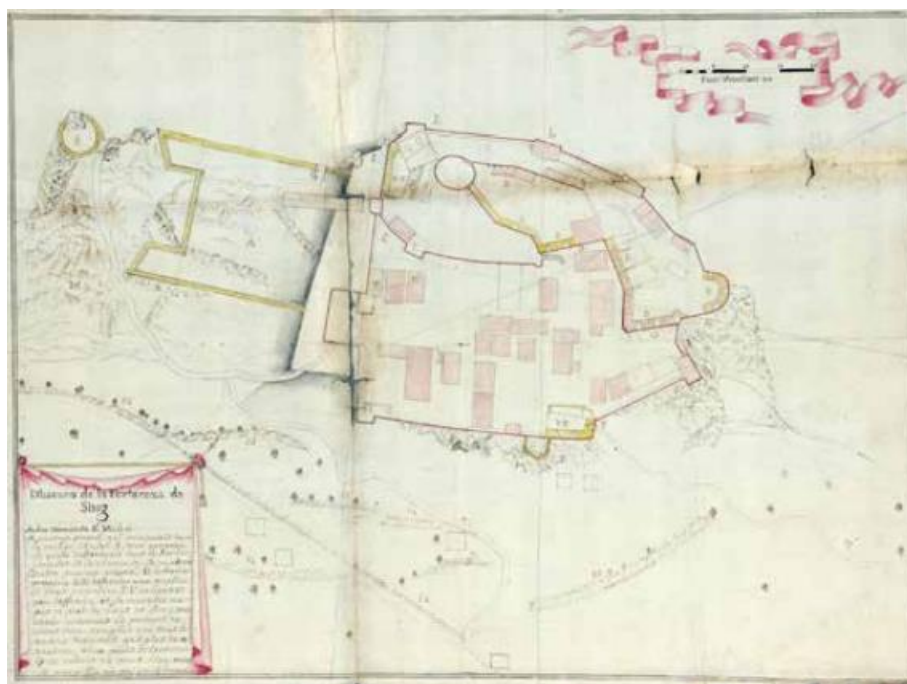
⁹¹ Milošević 2024., 96.

⁹² Milošević 2024., 96.

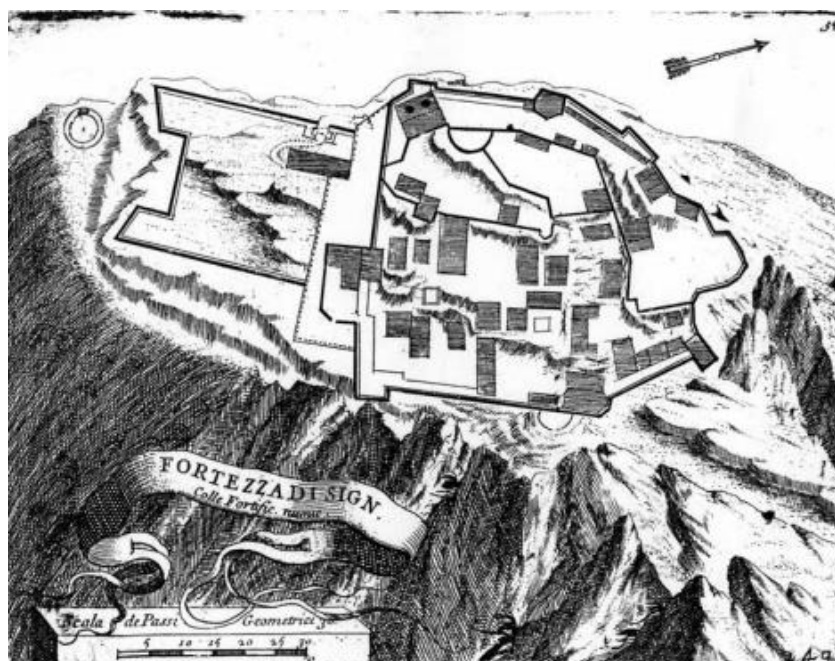
⁹³ Milošević 2024., 96.

Slika 32. Plan Starog Grada nepoznatog autora iz 17./18. stoljeća (Muzej Correr u Veneciji)

Slika 33. Tlocrt Sinja iz kraja 17. ili početka 18. stoljeća (Knjižnica Marciana u Veneciji)

Slika 34. V. M. Coronelli, tlocrt Starog Grada objavljen u Veneciji 1688. godine

Slika 35. V. M. Coronelli, tlocrt Starog Grada objavljen 1689. godine

S obzirom da je nakon oslobođenja od osmanske vlasti 1686. godine Stari Grad praktički postao granica s Osmanskim Carstvom, inženjer Zorzi Calegri dobio je zadatak da ga obnovi. Prije nego li je iznio plan obnove, Calegri je načinio zapis stanja u kojem je zatekao utvrdu. Zapis koji se danas nalazi u Državnom arhivu u Veneciji donosi sljedeće:⁹⁴

„Ovaj zapis ne prikazuje samo kartu tvrđave Sinj već i njeno stanje i položaj na strmoj litici gdje zauzima jedan njezin dio, dok se drugi dio bez obrambenog zida naziva

⁹⁴ Milošević, 2024., 97.

Korlat (Corlat). Nadvisuje sve brežuljke i doline koje je okružuju i ima otežan pristup osim u nekim dijelovima sa zapada. Navedeni dio koji se naziva Korlat (Corlat) i koji se nalazi uz utvrdu, ojačan je duplim kliještima (Tenaiglia). Budući da nema drugu svrhu, to je mjesto na kojem bi se (tvrđava) trebala dograditi kako bi se dovela u stanje dobre obrane. Tvrđava s tri obzida, iako uska i strma trebaju se ponovno dobro povezati. To bi se moglo izvesti uz manji trošak. Osim utvrda, treba urediti i vojarnu, skladište, crkvu, cisterne za vodu, artiljerijske baterije te druge stvari, za sklanjanje, kako vojnika tako i zaliha, kako u ratno, tako i za kišnog vremena. Utvrdu treba opremiti i topovima bez kojih, iako je vrh teško doseći, nije ga moguće obraniti. U nastavku slijedi poimenični pregled materijala neophodnog za obnovu kako Korlata (Corlata), tako i položaj Abružana (Posto Abrucesi), u slučaju da se želi zadržati tvrđava s tri obzida. Ne može se navesti cijena materijala koji je potrebno dobiti iz Venecije jer nije poznata. Radi se o materijalu poput čavala, dasaka, željeza i ostalog. Poznati su iznosi potrebni za vapno, razne vrste kamena, kolce, grede, upravitelje i radnike. Ovo je samo okvirni pregled troškova, manje-više koliko će biti potrebno potrošiti, budući da zbog neočekivanih situacija nikad nije moguće sve točno predvidjeti. Kasniji tlocrti i vedute Sinja ne pokazuju da je nešto od onoga što je planirano 1688. godine i izvedeno.“⁹⁵

Nekoliko godina kasnije, točnije 1708. godine posao obnove Starog Grada ponuđen je i inženjeru Giuseppeu D'Andrei. Je li na kraju došlo do obnove tvrđave prema njegovom projektu ostaje nepoznanica. Ipak, neupitno je da je početak 18. stoljeća zahtijevao njeno što skorije obnavljanje zbog mogućih novih napada Osmanskog Carstva.⁹⁶

Za vrijeme mletačke uprave doselilo se mnoštvo novog stanovništva. Većina tog novog stanovništva došla je pod vodstvom fratara iz Poljica, Rame ali i drugih hercegovačkih mjesta. Iz Rame su fratri donijeli i Gospinu sliku, a po dolasku u Sinj započeli su s gradnjom nove crkve.⁹⁷ Podno tvrđave, na starim osmanskim ruševinama počela se podizati novo naselje. Mletačko naselje nije se previše razlikovalo od onog iz vremena osmanske uprave. Manje kamene kućice uglavnom su bile natkrivene ševarom, a oko njih su se nalazili vrtovi. Središnji dio naselja prvotno se nalazio na mjestu današnjeg groblja, međutim taj položaj nije bio pogodan za daljnji razvoj naselja. Gradnjom crkve u podnožju Kamička stvoreno je novo gradsko središte oko kojeg će se razviti nova varoš.⁹⁸

⁹⁵ Milošević, 2024., 97.

⁹⁶ Milošević, 2024., 98.

⁹⁷ Alduk, 2010., 64.

⁹⁸ Soldo, Šetka, 1965., 142.

Otvoreno je mnoštvo manjih trgovina i radionica, a neke od najznačajnijih bile su „burattina Bernarda Bareze, dućan Nikole Kegela, Ivana Dedića u kući na dnu današnjeg trga, krušna peć s dućanom Antuna Menonia i trgovina Šimuna Vuletića.“⁹⁹ Navedene trgovine i radionice bile su temelji na kojima će se kasnije razvijati trgovina sinjske varoši. Ispred crkve stvoriti će se trg od kojeg će svi putevi voditi do obližnjih trgovačkih središta. Ulice koje su povezivale raštrkane mletačke kuće zadržale su svrhu sve do danas.¹⁰⁰

2.6. OPSADA STAROG GRADA 1715. GODINE

Nakon nekolicine manjih napada tijekom 17. stoljeća, Stari Grad je zadesila čuvena opsada iz 1715. godine. Opsada se zbila za vrijeme Drugog morejskog rata (1714.-1718.), kojeg je započelo Osmansko Carstvo poradi vraćanja teritorija izgubljenog u Prvom Morejskom ratu (1684.-1699.). Među oslobođenim prostorom bio je i Sinj 1686. godine, a po potpisivanju mira u Srijemskim Karlovcima godinu kasnije, granica s Osmanskim Carstvom podijelila je Cetinsku krajinu na pola. Granica se nalazila na samo sat vremena vojničkog hoda od Starog Grada. (sl. 36) Bijesni zbog ovakvog razvoja situacije Osmanlije su ubrzo započele novi sukob, a novi rat izbio je već 1714. godine. Tijekom novog rata Mletačka Republika doživjela je mnoštvo gubitaka, a jedini uspjesi bili su joj obrana Sinja 1715. godine i Krfa 1716. godine te osvajanje Imotskog 1717. godine. Konačnim porazom Osmanlija pod Starim Gradom 1715. godine, Cetinska krajina je u potpunosti postala dijelom mletačkog posjeda tzv. *Oltremare*. Granica određena 1718. godine potpisivanjem mira u Požarevcu postavljena je prema Kamešnici i Dinari.¹⁰¹

⁹⁹ Soldo, Šetka 1965., 142.

¹⁰⁰ Soldo, Šetka, 1965., 142.

¹⁰¹ Milošević, 2024., 102.

Slika 36. Granica mletačke Dalmacije između Austrijskog i Osmanskog Carstva na karti Giovannija Valle iz 1784. godine

Dugo vremena su jedini podatci o opsadi Sinja iz 1715. godine dolazili od mletačke strane. Pretpostavlja se kako su Mlečani, da bi dodatno povećali veličinu izvojevane pobjede uvećavali i podatke o samoj bitci. Posebice podatke o broj osmanskih vojnika naspram branitelja Starog Grada. Prema jednom mletačkom izvoru na Sinj i njegovu okolicu obrušila se vojska od čak 76 000 vojnika, što je otprilike činilo četvrtinu vojske kojom je u tom trenutku raspolagalo Osmansko Carstvo. Drugi izvor izvučen iz tajnog zapisa o vođama i postrojbama osmanske vojske koja je sudjelovala u napadu donosi brojku od 60 000 vojnika, od čega:¹⁰²

*„Dvanaest tisuća Tatara pod vodstvom sultana Kauga, sina Velikoga Kana,
Osam tisuća Turaka Turudija nazvanih azijskim,
Deset tisuća Turaka s pašom od Rumelije, među kojima i oni iz Bugarske i Sofije,
Tisuću Turaka s pašom Marasom Ekonjom i njegove krajine,
Tisuću Turaka sa Seliman pašom: Albanci i Crnogorci,
Četiri tisuće albanskih Turaka s Mamut Begovićem: tisuću konjanika i tri tisuće
pješaka,*

¹⁰² Milošević, 2024., 104-105.

*Dvije tisuće Turaka iz Hercegovine sa spahijama i unovačenim stanovništvom bez hercegovačkog paše,
3 tisuće turskih janjičara i serdenčedija s njihovim vođom janjičarskim agom,
Šest tisuća turskog janjičarskog pješaštva sa Sely agom Ćurčićem,
Tisuću Turaka s kliškim pašom sa svojim spahijama i drugom čeljadi,
Dvanaest tisuća Turaka s bosanskim pašom sa spahijama, narodnom vojskom i čitavom pratnjom.*“¹⁰³

U opsadi Sinja sudjelovalo je još oko šesnaest tisuća tzv. logističara, od čega:¹⁰⁴
*„Trinaest tisuća kirijaša s petnaest tisuća tovarskih životinja koje su prenosile hranu i streljivo za vojsku,
Tri tisuće ljudi sa sjekirama, motikama, lopatama za sječu šuma, čišćenje putova i kulučenje za vojsku. To je ljudstvo mobilizirano iz raznih mjesta i gradova iz 38 kadiluka, nazvanih knežije, a činili su ga trgovci zaduženi za dovoz hrane u tabor i razni zanatlije kao: mlinari, pekari, mesari, kovači, kamenokresci, stolari, sedlari za popravljanje konjskih sedala i čizmari za popravljanje čizama te drugi zanatlije“.*¹⁰⁵

Kao što je ranije navedeno dugo vremena su jedini zapisi o opsadi bili oni mletački, no nedavno se došlo i do onih s osmanske strane. Riječ je o dva dokumenta, odnosno fermanu i defteru koji su danas pohranjeni u Arhivu Predsjedništva turske vlade u Istanbulu. Prema zapisima iz fermana Dalmaciju je napala vojska od najviše 10 000 Tatara, dok oni iz deftera tom broju dodaju oko 15 000 vojnika pod zapovjedništvom Mustafe - paše Čelića. Međutim u defteru nisu navedene trupe Bosanskih elajeta, kojih je najvjerojatnije bilo oko 16 000. Pribrojivši i trupe iz Bosne govorimo o brojci od 40 000 vojnika, kojoj se pribraju i logističari s pomoćnim osobljem, odnosno oko 5 000 do 6 000 ljudi.¹⁰⁶

Što se tiče broja branitelja utvrde, precizne podatke donosi nam popis nagrađenih vojnika, časnika i drugih branitelja. Navedeni popis donosi brojku od oko 720 profesionalnih vojnika, od kojih je 620 pripadalo talijanskom pješaštvu, tu je još 60 *oltramarina* te 40

¹⁰³ Milošević, 2024., 105.

¹⁰⁴ Milošević, 2024., 105.

¹⁰⁵ Milošević, 2024., 105-106.

¹⁰⁶ Milošević, 2024., 107.

konjanika. Ostatak branitelja činilo je oko 110 Cetinjana, 30 topnika i poslužitelja topništva te 11 liječnika i drugih obrtnika.¹⁰⁷

Mlečani su bili svjesni da će do napada osmanske vojske na Sinj doći prije ili kasnije, stoga su već u proljeće te godine počeli s pripremama. Čelni ljudi ondašnjeg Sinja također su ozbiljno prionuli s pripremama. Tako je fra. Pavao Vučković građevinski materijal namijenjen za obnovu samostana i crkve prosljedio za popravke na Starom Gradu, dok se generalni providur Angelo Emo posvetio vojnim pripremama. Emo je tako duž Cetine i kod Prologa postavio straže, a pred Starim Gradom manju skupinu vojnika, najvjerojatnije na mjestu Kamička odnosno Pojate.¹⁰⁸ Do konca srpnja broj plaćenih vojnika u tvrđavi je s uobičajenih 350 porastao na oko 750 vojnika. Toj mletačkoj posadi se u slučaju potrebe moglo priključiti i lokalno naoružano stanovništvo.¹⁰⁹ Iz tvrđave je izneseno sve nepodobno naoružanje, a dopremljene su zalihe boljeg oružja, hrane i vode. Stanovnicima okolnih mjesta naređeno je da se zajedno sa stokom povuku na sigurno.¹¹⁰ Preko špijuna Emo je saznao planove osmanskih zapovjednika. Po tom planu osmanski vojnici su trebali zapaliti sva mjesta kojima bi prošli, uništiti ljetinu te zarobiti i ubiti njihove stanovnike. Ovakvi postupci imali su za cilj izolirati mletačka utvrđenja, koja bi tako bila lakše osvojiva. Međutim, kao što je ranije navedeno većina stanovnika se na vrijeme uspjela skloniti, a osmanska vojska mogla je uništiti isključivo ljetinu.¹¹¹

U međuvremenu su tekle i pripreme na obnovi i dogradnji utvrde koja je bila poprilično oštećene u zadnja dva napada, 1686. i 1687. godine,¹¹² kao i u potresu 1709. godine.¹¹³ Najznačajniji radovi provedeni su na Korlatu, gdje su iskopani brojni rovovi, podignuti su nasipi te je u zidane temelje postavljeno mnoštvo drvenih palisada po uzoru na provizorni tip bastiona *tenaglia doppia*.¹¹⁴ Na zapadnom rubu Korlata, podignuta je manja utvrda kružnog tlocrta, koja je na povijesnim prikazima upisana kao *Posto dei Abruzzesi*. Naziv je dobila u čast vojnika iz Abruzza koji su hrabro branili utvrdu u napadu 1687. godine. Branitelji su bili opremljeni s najsuvremenijim i najkvalitetnijim pješačkim oružjem poput mušketa, fusila te topovima dok su se neprijateljske snage oslanjale poglavito na konjaništvo te ponešto pješačkog oružja. Podatak da je osmanska vojska bila oslabljena manjkom

¹⁰⁷ Milošević, 2024., 107-108.

¹⁰⁸ Milošević, 2024., 108.

¹⁰⁹ Rimac, 2018., 171.

¹¹⁰ Milošević, 2024., 108.

¹¹¹ Pelidija, 1989., 169.

¹¹² Milošević, 2024., 108-109.

¹¹³ Soldo, Šetka 1965., 142.

¹¹⁴ Milošević, 2024., 109.

topništva, koje je bila primorana ostaviti u Livnu ne drži vodu. Tvrđava u tom slučaju ne bi bila oštećena u tolikoj mjeri, u tako kratkom vremenskom periodu.¹¹⁵ Unutar tvrđave podignuto je desetak novih topničkih položaja. Obnovljena tvrđava čekala je turski napad, a prikaz iste vidljiv je na nekolicina povijesnih crteža s kraja 18. stoljeća.¹¹⁶

Osmanlije su se u Cetinsku krajinu spustile 23. srpnja. Generalni providur koji se u tom trenutku nalazio na Klisu obavješten je o prodoru topovskim pucnjevima. Ovime je započeta opsada, koja će biti okončana 15. kolovoza. Tijekom tog perioda napadač nije bio isključivo fokusiran samo na Stari Grad, jer je osmamska vojska razorila i brojna okolna naselja. Neprijateljskim odredima suprotstavila se malena skupina hrabrih vojnika iz tvrđave. Oni su na konjima i pješice nekoliko puta napustili tvrđavu i u borbama nanosili neprijateljima značajne štete.¹¹⁷ Sjećanje na te hrabre podvige branitelja sačuvano je do današnjih dana kroz vitešku igru Alku. Povijesni izvori donose i imena hrabrih Cetinjana koji su se suprostavili daleko jačem neprijatelju.¹¹⁸ To su „vitez don Ivan Filipović Grčić, serdar Bože Vučković, serdar Jakov Tomašević, harambaša Mate Žanko, Frane Šurić, Ilija Tomašević i Grgo Anušić.“¹¹⁹ Mjesto koje je ponajviše nastradalo tijekom osmanskog pohoda jest selo Otok, čiju je sudbinu zapisao Juraj Balbi u svom *Dnevniku* opsade.¹²⁰

„Dana 25. srpnja veliki odred turskog pješništva i konjaništva uputio se je i napao s dvije strane selo Otok gdje je u dugoj i hrabroj borbi neprijateljska vojska savladala 40 seljana koji su se pokušali povući na otočić nazvan Mali otok na koji su se sklonile njihove obitelji i gdje se nalazio harambaša Odrlijn s ljudima iz svog barjaka i seljani Brodarića, njih 70. Zla kob je htjela da su mnogi, prevozeći se na otočić, poginuli u lađama pod žestokom vatrom neprijateljskih pušaka fitiljača. Zagospodarivši tim lađama, Turci su zatim napali otočić i pritom savladali u petom naletu hrabre branitelje, ne mareći za brojne gubitke svojih ljudi- preko tisuću palih pod snagom ognja i mača ili utopljenih u rijeci- oduzevši svakome od njih život, osim malobrojnima koji su imali sreće spasiti se bijegom, a žene i djecu, u broju od oko pet stotina, pretvorili u roblje.“¹²¹

Saznavši sudbinu Otoka među braniteljima se stvorio nemir zbog čega je sinjski providur Balbi bio primoran raspustiti dodatne postrojbe. Dio osmanska vojske se nakon pada

¹¹⁵ Rimac, 2018., 173-174.

¹¹⁶ Milošević, 2024., 109.

¹¹⁷ Milošević, 2024., 109.

¹¹⁸ Rimac, 2018., 175.

¹¹⁹ Rimac, 2018., 175.

¹²⁰ Milošević, 2024., 110.

¹²¹ Milošević, 2024., 110.

Otoka zaputio prema utverdama u Čačvini i Vrlici. Utvrda u Čačvini zauzeta je bez otpora već 28. srpnja, dok je 3. kolovoza providuru Balbiju javljeno da je Vrlika u potpunosti spaljena i da je prepuna ljudskih leševa.¹²² Usprkos znatno brojnijem neprijatelju, providur Emo vjerovao je da će branitelji uspjeti spasiti Stari Grad. Ponajviše zbog nepristupačnog terena na kojem je smješten.¹²³

Prije prvog napada na Stari Grad, osmanlije su posadi uputili pisma u kojima ih pozivaju na predaju. Koliko je zapravo osmanlijski zapovjednik poznavao neprijatelja potvrđuje to da su pisma bila napisana na turskom, talijanskom i ilirskom jeziku te da je svako imalo svog primatelja. Unatoč velikoj mogućnosti od poraza, providur Balbi odbio je predaju.¹²⁴

Do većeg sukoba na području Sinja došlo je podno samog Starog Grada na položaju Pojate (današnjeg Kamička), gdje je kao što je ranije navedeno Emo postavio manji vojni odred i gdje je bio stacioniran odred mletačke konjice. Upravo zbog te konjušnice i dobiva naziv *pojata*. Na mjestu Pojate nešto kasnije podignut je Kamičak. Ovaj vojni objekt je na prikazu Sinja iz 1769. godine upisan kao *Forte detto il Poggiata* odnosno *Tvrđava zvana Pojata* te je s mnogim drugim utverdama u Dalmaciji prikazan na karti mletačke Dalmacije do čije je uspostave došlo nakon Požarevačkog mira 1718. godine.¹²⁵ (sl. 37)

Slika 37. Francesco Zavoreo, karta Dalmacije iz 1769. godine (Muzej Correr u Veneciji)

¹²² Rimac, 2018., 175-176.

¹²³ Čoralić, Markulin, 2016., 171.

¹²⁴ Čoralić, Markulin, 2016., 172.

¹²⁵ Milošević, 2024., 110- 111.

Usljedi intenzivnih napada neprijatelja, branitelji su se povukli s položaja Pojate 7. kolovoza. Ostatci paljevinskog sloja pred ulazom u podrum barutane potvrđuju kako je ovaj bastion nastradao tijekom ratnih razaranja. Prema svemu sudeći Pojata je podignuta nakon opsade 1687. godine, naime na prikazu iz tog perioda položaj je upisan kao kamena litica s topovima, ali bez fortifikacija. Kao vrijeme podizanja Pojate uzima se razdoblje oko 1705. godine, a razlog za podizanje nove utvrde pored Starog Grada jest zaštita novog Sinja koji je počeo nicati podno stare utvrde.¹²⁶

Posljednji napad na tvrđavu uslijedio je u zoru 14. kolovoza. Pored pješništva u jurišu su sudjelovali i konjanici koji su sjašivši s konja u borbi koristili svoja duga koplja tzv. *lance*. Nakon tri sata borbe, neprijatelj je uspio doći sve do palisade novog obziđa na Korlatu, gdje je došlo do borbe prsa o prsa. Napadani s ranije spomenutim *lancama*, branitelji su o toj borbi prsa o prsa koristili trozuba kratka koplja tzv. *brandistochi*. Ne mogavši slomiti otpor hrabrih branitelja napadač se dao u bijeg, kojeg nije uspio spriječiti ni paša. Do kraja dana nastavljeni su topovski napadi, ali je sljedeće jutro osvanulo bez osmanlija u Sinjskom polju. Presretni branitelji koji su očekivali novi juriš, prepisali su zasluge za pobjedu nad neprijateljima Blaženoj Djevici Mariji, čija se Sveta slika nalazila u crkvi sv. Mihovila.¹²⁷ (sl. 38)

Slika 38. Kopija slike opsade Sinja 1715. godine nepoznatog slikara iz 18. stoljeća (Franjevački samostan u Sinju)

Odnos broja nastradalih tijekom opsade 1715. godine poprilično je neproporcionalan. Brojka od 38 poginulih i 55 do 60 ranjenih branitelja daleko je manja od gubitaka na neprijateljskoj strani. Prema dosadašnjim procjenama na osmanskoj strani živote je izgubilo oko 4500 vojnika dok je broj ranjenih ostao nepoznat. Ubrzo nakon opsade tvrđavu je obišao i

¹²⁶ Milošević, 2024., 111-112.

¹²⁷ Rimac, 2018., 178.

generalni providur Emo. Tom prilikom se zahvalio braniteljima nagradivši ih novčanim nagradama i brojnim odličjima te je naložio da se utvrda što prije popravi.¹²⁸ Mletačka obrana Starog Grada značila je i obranu čitave provincije, čija bi budućnost zasigurno bila drugačija da je Sinj osvojen. Zbog nedostatka hrane glavnina osmanske vojske se ubrzo raspala, čime je opasnost za provinciju uvelike smanjena.¹²⁹

Za poraz osmanske vojske Pelidija najveću odgovornost pripisuje na seraskera Mustafu-pašu Čelića. Pelidija ističe kako je paša umjesto da tako veliku vojsku usmjeri na osvajanje značajnijih utvrda, on tu istu vojsku podijelio na više frontova. Veće skupine vojske slao je u osvajanje slabo branjenih utvrda i tako gubio na snazi. Nadalje, nije osigurao dovoljnu količinu hrane i vode što je nakon nekog vremena stvorilo nezadovoljstvo i glad među vojnicima. Vojnicima je naređeno da sva mjesta kojima prođu u potpunosti unište, stanovnike pobiju a ljetinu spale. U strahu od osmanske vojske većina mletačkih podanika se na vrijeme zaklonila u utverdama, stvorivši tako pustoš oko tvrđava. Sve ovo doprinijelo je porazu seraskerove vojske.¹³⁰ Nedugo nakon osmanskog bijega krajišnici su osvojili Čačvinu. Vrliku je napuštena 17. kolovoza, čime je ponovno cijela Cetinska krajina bila pod mletačkom upravom.¹³¹

2.7. STARI GRAD NAKON OPSADE

Stari Grad poprilično je oštećen tijekom opsade. Mletački stručnjaci zapisali su kako je polovica utvrde porušena. Uslijed takvog stanja došlo je do polemike, da li započeti obnovu utvrde ili ju napustiti i porušiti. Na svu sreću prihvaćeno je stajalište inženjera Mosera koji je uvidio kako utvrda može izdržati i nasrtaje veće vojske, a sve zahvaljujući nedostatnim izvorima za opskrbu u njejoj okolini. Što je ujedno i vidljivo kod opsade 1715. godine. Zahvaljujući Moseru Stari Grad je spašen od propasti, barem na neko vrijeme. Naime, Venecija je s vremenom počela izdvajala sve manje novca za njeno održavanje. Crteži iz drugog desetljeća 18. stoljeća Stari Grad prikazuju većim dijelom kao ruševinu. (sl. 39) Razoran potres 1769. godine zadao je novi udarac Starom Gradu. Bedemi utvrde su se raspuknuli, dok se stara crkva sv. Mihovila u potpunosti urušila. Prinuđen, veći dio mletačke posade napustio je Stari Grad, a ulogu gradskog bastiona preuzeo je Kamičak.¹³²

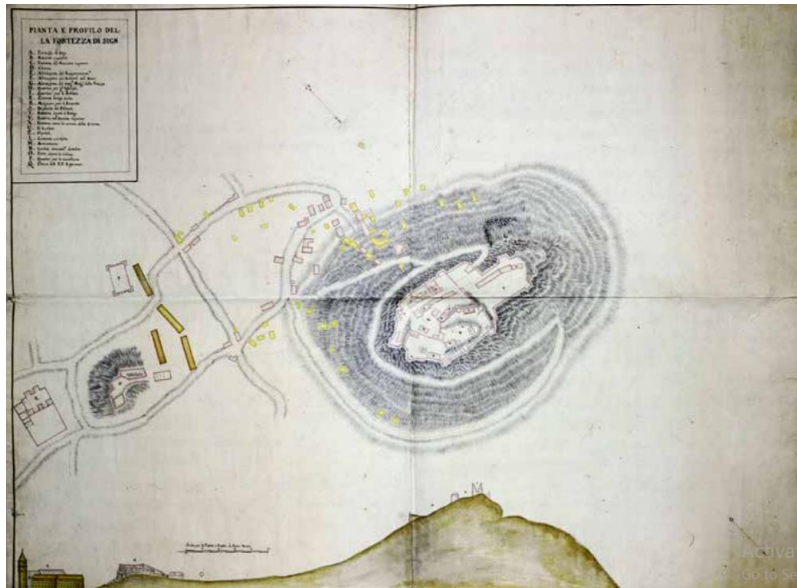
¹²⁸ Milošević, 2024., 117- 118.

¹²⁹ Rimac, 2018., 179.

¹³⁰ Pelidija, 1989., 172-173.

¹³¹ Soldo, Šetka, 1965., 150.

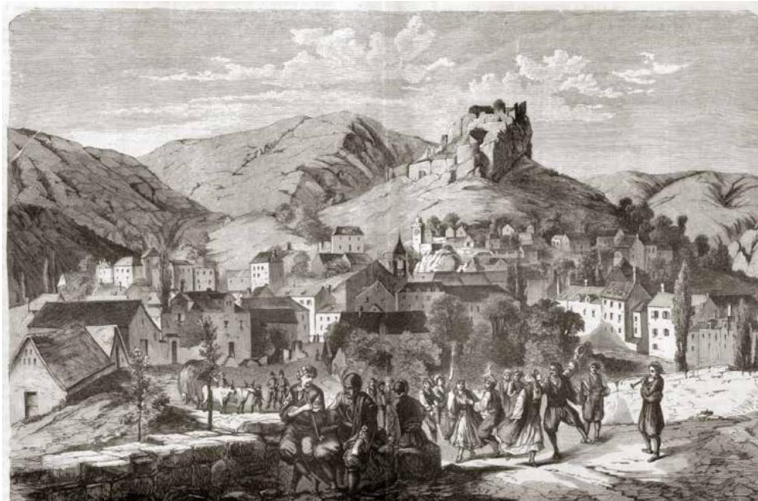
¹³² Milošević 2024., 122-124.

Slika 39. Karta i presjek Sinja s realnim prikazom Starog Grada i Kamička 1720. godine
(Knjižnica Marciana u Veneciji)

Tvrđava je krajem 18. stoljeća prepuštena propadanju. Tek poneki izvori bilježe u njoj ponešto stanovništva. Konačan udarac tvrđavi zadali su Francuzi 1809. godine kada su minirali njene dijelove. Razlog tomu jest osveta sinjanima koji su, nezadovoljni njihovom vlašću planirali ustanak. Zapis iz 1812. godine bilježi kako je tvrđava u potpunosti porušena, uslijed čega je postala izvorom građevinskog kamena za izgradnju novog Sinja u njenom podnožju. Podizanje Gospine zavjetne crkve na vrhu utvrde, 1887. godine također je doprinijelo njegovom uništenju. Naime, oko nove crkve u potpunosti su uklonjeni ostatci kaštela s branič-kulom, što potvrđuju fotografije iz druge polovice 19. stoljeća na kojima su vidljive ruševine branič- kule. (sl. 40) Ovim je završena višestoljetna povijest Starog Grada, koji je na kartama iz 19. i početka 20. stoljeća prikazan kao ruševina na vrhu brda. (sl .41) Današnji ostatci zidina svjedoče o velikoj hrabrosti Sinjana koji, kao što je ranije navedeno spomen na veliku pobjedu te 1715. godine održavaju kroz vitešku igru Alku.¹³³

¹³³ Milošević, 2024., 125-128.

Slika 40. Crtež Sinja s Gradom u pozadini polovinom 19. stoljeća

Slika 41. Karta sinjskog teritorija iz 1785. godine (Državni arhiv u Zadru)

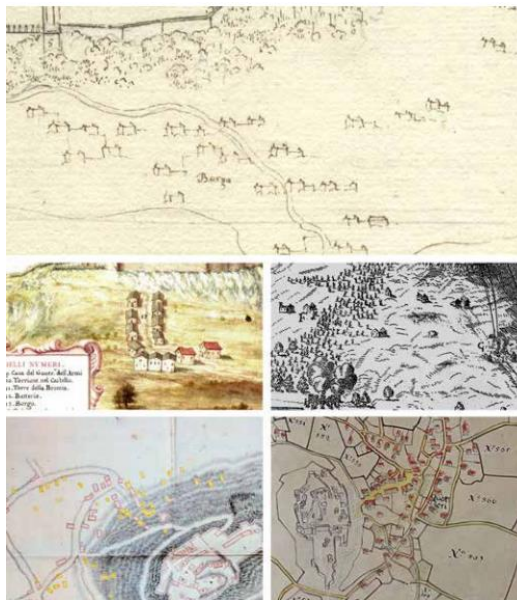
2.8. ARHEOLOŠKA ISKAPANJA NA STAROM GRADU

Godine 1998. započeta su zaštitna arheološka iskapanja na Starom Gradu. Istraživanja su provedena u etapama, a posljednje se odvijalo tijekom 2022. godine.¹³⁴ Istraživanja su predvođena od strane Muzeja Cetinske krajine u Sinju, a stručnu ekipu činile su: „voditeljica istraživanja Anita Librenjak, dipl. arheologinja; konzervatorica Dubravka

¹³⁴ Milošević, 2024., 132.

Čerina, dipl. arheologinja; konzervatorica Anita Gamulin, d. i a.; Vedrana Gunjača Gašparac, dipl. arheologinja; Branka Milošević, dipl. arheologinja; Branimir Župić, dipl. arheolog; Daria Domazet, dipl. arheologinja; Danijela Petričević Banović, dipl. arheologinja; Andrea Devlahović, dipl. arheologinja; Ivo Uglešić, dipl. arheolog, Zdenka Vrgoč, dipl. arheologinja; Vinko Madiraca, dipl. arheolog; Vedran Koprivnjak, dipl. arheolog; Martina Miletić, dipl. arheologinja te stručni suradnik Ante Ivošević.“¹³⁵

Arheološka istraživanja na području Starog Grada potaknuta su odlukom franjevac da pod padinama Starog Grada podignu križni put. Pritom je važno spomenuti kako su sinjski franjevci pokrenuli arheološke radove bez suglasnosti nadležnog Konzervatorskog odjela u Splitu. Nažalost, dio prostora oštećen je prije dolaska arheologa. Ishitrenom odlukom franjevaca pored obronaka brijega oštećen je i Korlat. Po dolasku arheologa istraženo je proširenje na kojem je planirano postavljanje postaja i dio oštećenog Korlata. Od četrnaest istraženih postaja samo je dio bio arheološki pozitivan, a značajniji nalazi otkriveni su na postajama (II-IV, XII).¹³⁶ Kod njih su otkriveni dijelovi „jednog prapovijesnog i dva ili tri kasnosrednjovjekovna i novovjekovna, djelomično otkopana stambena objekta od kojih su neki evidentirani i u povijesnim crtežima iz 18. stoljeća.“¹³⁷ (sl. 42)

Slika 42. Kuće podgrađa Starog Grada na detaljima crteža iz kraja 17. i početka 18. stoljeća

¹³⁵ Čerina, Domazet, Librenjak, Petričević Banović, Vrgoč, 2018., 20.

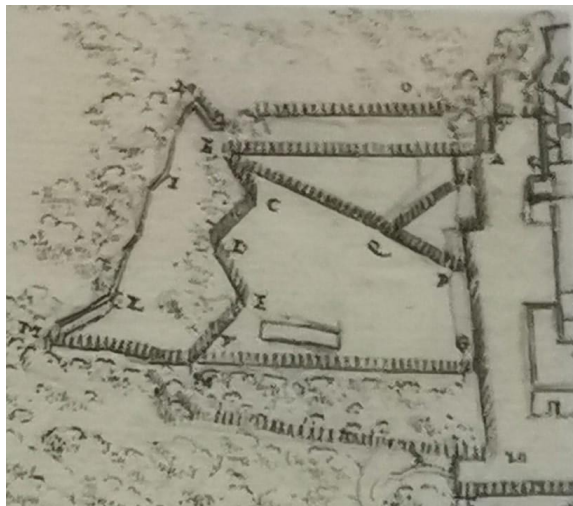
¹³⁶ Milošević, 2024., 132.

¹³⁷ Milošević, 2024., 132.

Godinu dana kasnije, na prostoru Korlata otkriveni su dijelove zidanih temelja s rupama na sredini. Unutar tih rupa, prije nego li su istrunuli, nalazili su se okomito zabodeni kolci. (sl. 43) S izgradnjom palisade na Korlatu započelo se u zadnjim desetljećima 17. stoljeća, a nakon opsade iz 1715. godine radovi su ubrzani. (sl. 44) Početkom 18. stoljeća Korlat je dodatno proširen s novim ograđenim prostorom, što je i vidljivo na prikazima iz 18. i početka 19. stoljeća.¹³⁸ Prilikom istraživanja Korlata otkrivena su i dva vojna objekta (vojarna, kvartiri), koji su datirani u vrijeme mletačke obnove Starog Grada.¹³⁹

Slika 43. Temelji palisada otkopani 1999. godine

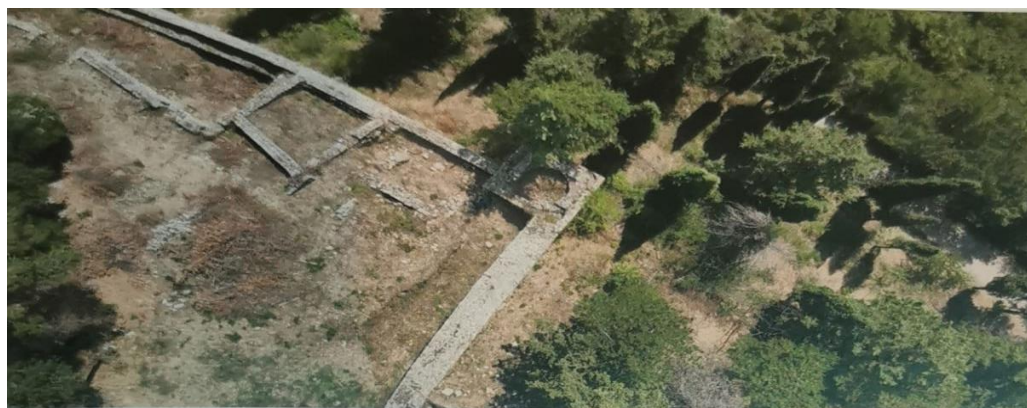

Slika 44. Korlat na Starom Gradu na veduti iz 1708. godine

¹³⁸ Milošević, 2024., 132-135.

¹³⁹ Čerina, Domazet, Librenjak, Petričević Banović, Vrgoč, 2018., 10.

Arheološka iskapanja prekinuta su sve do 2004. godine, kada se započelo s istraživanjima na prostoru ugaone kule smještene na spoju južnog i zapadnog bedema. Ista je kao i ostatak bedemskih kula bila podignuta kao četverokutna kula, međutim za vrijeme Drugog svjetskog rata biva kružno nadograđena. (sl. 45) Istraživanja su nastavljena na prostoru južnog bedema gdje je pronađena veća količina zidova građevina koje su podignute u razdoblju između 16. i 18. stoljeća. Prema arhivskim crtežima možemo zaključiti kako su neke od tih građevina bile i stanovi providura i kancelara.¹⁴⁰ Daljnjim iskapanjima duž bedema pronađen su grudobran i šetnica, koji su djelomično rekonstruirani.¹⁴¹

Slika 45. Ostaci kule na jugozapadnom uglu

Godine 2008. istraživanja su nastavljena na prostoru topničkog bastiona pa sve do „istočne kule uz unutrašnju stranu jugoistočnog bedema.“¹⁴² (sl. 46) Pored kule otkrivena je građevina koja je služila kao spremište streljiva.¹⁴³ Od pokretnih arheoloških nalaza najbrojniji su „ulomci glaziranog keramičkog posuđa. Slijede nalazi topovskih kugli, lule te jednoga koštanog češlja. Vrijedni su i nalazi novca - mletačkih solda iz 17./18 stoljeća s natpisom CORF CEFAL ZAN iz vremena dužda Giovannija Cornera II.“¹⁴⁴

¹⁴⁰ Milošević 2024., 135-136.

¹⁴¹ Milošević 2024., 143.

¹⁴² Milošević 2024., 144.

¹⁴³ Milošević 2024., 144.

¹⁴⁴ Čerina, Domazet, Librenjak, Petričević Banović, Vrgoč, 2018., 40.

Slika 46. Pogled na istraženi trakt istočnog bedema s djelomično rekonstruiranom ugaonom kulom

Tijekom 2009. i 2010. godine istraživanja su nastavljena otkopavanjem istočnog bedema.¹⁴⁵ (sl. 47) Tom prilikom otkriven su ostaci dviju građevina koje su na prikazima tvrđave iz 17. i 18. stoljeća označene kao „guvernerova kuća, kvartir sa stražarnicom ili kao bolnica.“¹⁴⁶ Od pokretnih nalaza ističe se ulomak skulpture koja je ukrašena pleternim ornamentom a datirana je u rani srednji vijek. Navedena skulptura potvrđuje kako je crkva sv. Mihovila korištena u tom periodu.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Milošević 2024., 144.

¹⁴⁶ Milošević 2024., 145.

¹⁴⁷ Milošević 2024., 145.

Slika 47. Pogled na istraženi i djelomično obnovljen istočni bedem

Istraživanja na prostoru sjevernog bedema nastavljena su i tijekom 2011. godine. Otkriveni su ostaci građevine za koju se pretpostavlja da je riječ o kući za vojsku sa stražarnicom.¹⁴⁸ S obzirom da je pronađena veća količina pokretnih nalaza možemo ih razdijeliti na „nalaze od metala (željezni nož, brončana žlica, željezna topovska kugla), kameni nalazi (polovica kamene topovske kugle većeg kalibra i ručni kameni brus) te stakleni ulomci, čaše tipa krautstrunk koje su se uvozile iz venecijanskih i srednjoeuropskih radionica od početka 15. do sredine 16. stoljeća.“¹⁴⁹

Kampanjom iz 2012. godine određena je čitava dužina sjevernog bedema koji se pružao sve do cisterne i ugaone kule na sjeverozapadu. (sl. 48) Pored bedema pronađena je poprilično dobro očuvana ulica s kaldrmom. (sl. 49) Ulica s obje strane obrubljena kamenim rubnikom sagrađena je od manjeg kamenja nepravilnog oblika, a koji je uslijed korištenja postao uglačan. Sukladno pronađenim arheološkim nalazima arheologinje su je datirale na kraj 17. ili na početak 18. stoljeća.¹⁵⁰ Od pokretnih arheoloških nalaza ističu se oni iz

¹⁴⁸ Milošević, 2024., 146-147.

¹⁴⁹ Čerina, Domazet, Librenjak, Petričević Banović, Vrgoč, 2018., 53.

¹⁵⁰ Milošević, 2024., 147.

razdoblja od 16. do 18. stoljeća: „ulomci grubih i glaziranih keramičkih posuda, keramičke lule, željezne topovske kugle i veći broj čavala i klinova.“¹⁵¹

Slika 48. Pogled na istraženi sjeverni bedem

¹⁵¹ Čerina, Domazet, Librenjak, Petričević Banović, Vrgoč, 2018., 56.

Slika 49. Ulica s kaldrmom uz sjeverni bedem

Iskopavanja na prostoru sjevernog bedema nastavljena su i tijekom 2013 godine. Tijekom te kampanje pronađeni su dijelovi sjeverozapadne ugaone kule i cisterne koja je bila prislonjena na kulu.¹⁵² (sl. 50) Kolika je bila važnost cisterne potvrđuje i to da je prikazana na gotovo svim likovnim prikazima Starog Grada. Cisterna je bila presvođena i mogla je primiti 700 barila vode.¹⁵³ Prilikom iskapanja otkriven je i kanal za dovod oborinskih voda u cisternu. Oblik vanjski uglovi kod kule ukazuju da pripada turskoj ili mletačkoj gradnji.¹⁵⁴

¹⁵² Milošević, 2024., 148.

¹⁵³ Čerina, Domazet, Librenjak, Petričević Banović, Vrgoč, 2018., 58.

¹⁵⁴ Milošević 2024., 148.

Slika 50. Ostanci cisterne i kule na sjeverozapadnom uglu bedema

Kampanjom koja je se odvijala od 2013. do 2014. godine istražen je čitav zapadni bedem. (sl. 51) Uz ranije navedenu ugaonu kulu pronađena je još jedna kula četvrtastog oblika. Kod obiju kula pronađeni su dijelovi zidova i podnica kao i sitniji arheološki nalazi datirani u 17. i 18. stoljeće. Pored zapadne kule otkriveni su dijelovi građevine, a radi se o kući ratnog zapovjenika tvrđave. Krajem kampanje iskopan je sadašnji glavni ulaz zapadnog bedema s obrambenim dvorištem s vanjske strane tvrđave odnosno propugnakulom.¹⁵⁵ (sl. 52)

Slika 51. Otkriveni trakt zapadnog bedema

¹⁵⁵ Milošević, 2024., 148-149.

Slika 52. Dio bedema i obrambenog dvorišta uz ulaz na zapadnom bedemu

Godine 2016. istraživanja su nastavljena na prostoru kule na zapadnom bedemu. Radi se o ranije spominjanoj kuli s gradskim vratima s pokretnim mostom. Prilikom obnove tvrđave početkom 18. stoljeća vrata su zazidana. Milošević smatra kako su svojim nepromišljenim potezima arheolozi krivi za uništenje ostataka pokretnog mosta, pristupne rampe kao i zidanog pilona koji je spajao drvene segmente. Za to njihovo nepromišljeno iskapanje kriv je nasuti put koji je podignut tijekom izgradnje crkve na Starom Gradu, 1887. godine. Pod njim se nalazila zatrpana rampa i ostaci pokretnog mosta s kulom. (sl. 53) Pored ovih oštećenja, prilikom proširenja pristupnog puta do crkve oštećena je i kula s dijelom zapadnog bedema. Zadnja istraživanja na Starom Gradu provedena su 2022. godine kada je istražen prostor obrambenog dvorišta ispred južnog ulaza na zapadnom bedemu. Pronađeni su dijelovi nekolicine uglavnom nepovezanih zidova kao i kaldrma različitih struktura.¹⁵⁶ (sl. 54)

¹⁵⁶ Milošević, 2024., 149-152.

Slika 53. Dio zapadnog bedema s kulom ispred koje se nalazio pokretni most

Slika 54. Ostaci obrambenog dvorišta uz ulaz na zapadnom bedemu

3. TVRĐAVA KAMIČAK

Tvrđava Kamičak smještena je na kamenoj litici, podno Starog Grada. Podignuta je tijekom mletačke uprave nad Sinjem, početkom 18. stoljeća.¹⁵⁷ Za gradnju Kamičaka zaslužni su „protomajstori Ivan (Ignacije) Macanović zvan Raguzeo, Toma Kazoti i Antun Cincidelo.“¹⁵⁸ Kao što je prethodno u radu navedeno Kamičak je podignut na mjestu starije utvrde *Pojata*.¹⁵⁹ Graditelji su prilikom gradnje Kamičaka u potpunosti poštovali veličinu i zvjezdolik tlocrt starije utvrde.¹⁶⁰ (sl. 55) Pretpostavlja se kako je ime dobio po srednjovjekovnoj tvrđavi Kamičak smještenoj na lijevoj obali rijeke Krke, a koju su u 14. stoljeću dali podići knezovi Nelipići.¹⁶¹ Kamičak i zgrada Palacina do njega, u kojoj se danas nalazi Muzej Cetinske krajine, podignuti su u isto vrijeme, čineći tako jedan arhitektonski sklop.¹⁶²

Slika 55. Tvrđavica Pojata na planu s početka 18. stoljeća

Kamičak je utvrda nepravilnog tlocrta. Proteže se na tri platoa, a njegova najveća dužina iznosi 40,53 metra, a najveća širina 35,99 metara.¹⁶³ Sagrađen je od manjih pritesanih blokova.¹⁶⁴ Najlakši pristup ovoj zvjezdolikoj utvrdi jest sa zapadne strane, dok je jugoistočni dio smješten na ne toliko pristupačnom terenu. Tvrđava Kamičak predstavlja bastionsko

¹⁵⁷ Librenjak, 2016., 723.

¹⁵⁸ Kolak, 2014., 34.

¹⁵⁹ Milošević, 2024., 110.

¹⁶⁰ Milošević, 2024., 124.

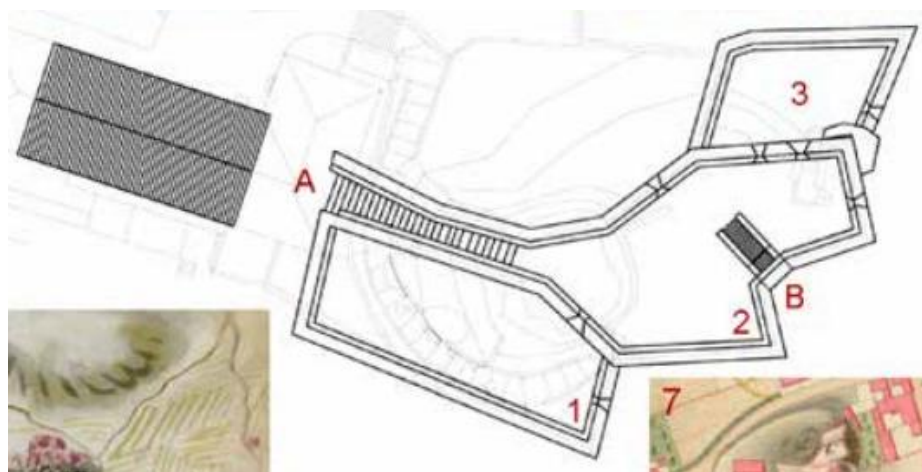
¹⁶¹ Kolak, 2014., 34.

¹⁶² Librenjak, 2016., 723.

¹⁶³ Librenjak, 2016., 723.

¹⁶⁴ Žmegač, 2009., 177.

utvrđenje koje na svojoj zapadnoj strani ima elementarni tok *tenaglia*, tj. kliješta.¹⁶⁵ Točan razlog za podizanje nove utvrde u blizini Starog Grada nije poznat, ali pretpostavlja se kako je razlog tomu bila zaštita obližnje crkve.¹⁶⁶ (sl. 56)

Sl. 56. Rekonstrukcija tlocrta Kamička: A: ulaz iz vojarne; B; ulaz iz grada; 1. Barutana; 2. Cisterna; 3. Dodatni sjeverni obrambeni prostor

Na prikazu Kamička iz 1780. godine, kojeg je za katastar samostanskih posjeda izradio mjernik Petar Kurir (Pietro Corir) vidljivo je da tvrđava nije pretrpjela neke značajnije promjene.¹⁶⁷ (sl. 57) Prema svemu sudeći Kamičak je porušen zajedno sa Starim Gradom 1809. godine.¹⁶⁸ Naime, na prikazu kojeg je 1828. godine izradio Camillo de Braglia Kamičak je prikazan kao razorena utvrda. Međutim, na tom prikazu vidljiv je ulaz na jugoistočnoj strani, koji je povezan sa stubištem za gornji plato utvrde. Također, vidljiv je i prilazni put iz centra Sinja.¹⁶⁹ (sl. 58) Godine 1833. Giovanni Gasparini izradio je za austrijsku vlast katastar Sinja, u kojem je Kamičak također upisan kao ruševina koja pripada Carsko-Kraljevskoj riznici.¹⁷⁰ No, u isti je upisana i kula sa satom za koju stoji da pripada općini Sinj odnosno „*Sign Comune fabbricato ad uso dell; orologio.*“¹⁷¹ Što je do sad prvi pronađen zapis o nadograđenoj kuli sa satom na Kamičku.¹⁷² (sl. 57)

¹⁶⁵ Žmegač, 2009., 129.

¹⁶⁶ Kolak, 2014., 35.

¹⁶⁷ Librenjak, 2016., 723.

¹⁶⁸ Kolak, 2014., 35.

¹⁶⁹ Librenjak, 2016., 723.

¹⁷⁰ Kolak, 2014., 35.

¹⁷¹ Kolak, 2014., 35.

¹⁷² Kolak, 2014., 35.

Slika 57. Kamičak 1780. godine

Slika 58. Kamičak na detalju katastarskog plana Sinja Camilla de Braglie iz 1828. godine

Slika 59. Kamičak na detalju katastarskog plana Sinja iz 1833. godine

Kula podignuta od fino klesanih blokova s horizontalnim rasporedom pripada neobaroknom razdoblju. Tijekom druge polovice 19. stoljeća na južnom pročelju kule nadodan je gradski sat.¹⁷³ Satni mehanizam sastoji se od manjeg i većeg sat koji su povezani sa zvonom. Svrha manjeg sata jest uštímavanje i upravljanje većim satom. Satni mehanizam i sustav za zvonjenje pokreću dva utega čija težina iznosi 15 kg. Sat se navija svaki dan i to tako da se uz pomoć poluge podižu utezi koji se zatim spuštaju u kanal kule dugačak 6 metara.¹⁷⁴ Sat je namješten tako da „zvoni 3 minute prije punog sata, a na puni sat zvoni onoliko puta koliko je sati.“¹⁷⁵ Za izradu ovog mehanizma zaslužna je poznata talijanska radionica *Fratelli Solari* u Pesarisu (Udine).¹⁷⁶

Brončano zvono na vrhu kule izrađeno je u čuvenoj europskoj ljevaonici *Colbachini*. Godine 1898. papa Leon XIII. udijelio je veliku čast obitelji *Colbachini* dopustivši im stavljanje papinskog grba na proizvode njihove radionice, čime su postali jedina ljevaonica s tom privilegijom na svijetu. Nasljednici ljevaonice sve do danas njeguju tradiciju izlivanja zvona na stari način. O tom koliko je ljevaonica priznata govori podatak kako je 2002. godine u staroj vili *Fogazzaro-Colbachini* u Venetu otvoren muzej njihovih proizvoda.¹⁷⁷

¹⁷³ Librenjak, 2016., 723.

¹⁷⁴ Kolak, 2014., 35-36.

¹⁷⁵ Kolak, 2014., 36.

¹⁷⁶ Kolak, 2014., 36.

¹⁷⁷ Kolak, 2014., 36.

Zvono krasi raskošna cvjetna ornamentika, a na vrhu zvona ispisana je molba na lainskom jeziku: „*A FULGORE ET TENPESTATE LIBERA NOS DOMINE (Od groma i zla vremena oslobodi nas Gospodine)*. Ispod natpisa u krugu nalaze se četiri reljefa: *Gospa Karmelska s Djetetom (Gospa u desnoj ruci drži škapular, a dijete Isusa u lijevoj ruci), Sveti Juraj ubija zmaja, Sveti Kristofor, Raspelo. Pri dnu zvona navedena je MDCCCXXVIII (1828. g.) i ime ljevaonice Opera di Giovanni Colbachini Trieste.*“¹⁷⁸ Prema navedenom kula je podignuta te, odnosno 1828. godine.¹⁷⁹ (sl. 60) Za nadogradnju kule sa satom zasluge se prepisuju Andriji Grabovcu koji je obnašao dužnost javnog bilježnika u Sinju i koji je bio član Časnog alkarskog suda.¹⁸⁰ Do prvih radova na obnovi Kamička došlo je 1890. godine. Izuzevši zidove na južnoj strani tvrđave i one oko stubišta, ostatak je obnovljen prema izvornom izgledu. Obnovom je ova utvrda preuređena u gradski vidikovac s parkom. Za vrijeme Drugog svjetskog rata na južnoj strani utvrde postavljene su topovske baterije.¹⁸¹

Slika 60. Kamičak- Kula sa satom

3.1. ARHEOLOŠKA ISKAPANJA NA TVRĐAVI KAMIČAK

Tijekom prvih zaštitnih arheoloških istraživanja provedenih u periodu od 1989. do 1990. godine došlo je do radova na sanaciji i prezentaciji bedema utvrde i kule sa satom. Bedemi su otkriveni u svojoj izvornoj širini, nakon čega je unutrašnja strana južnog, istočnog

¹⁷⁸ Kolak, 2014., 36.

¹⁷⁹ Kolak, 2014., 36.

¹⁸⁰ Kolak, 2014., 36.

¹⁸¹ Librenjak, 2016., 723.

i sjevernog bedema prezentirana kao takozvana šetnica. Ovim potezom smanjen je izvoran opseg bedema, utvrđen još tijekom prve obnove 1890. godine.¹⁸² Provedena je obnova i prezentacija izvornog stubišta utvrde, „postavljene su kamene poklopnice na obrambene zidove, a odzidana su vrata s jugoistočne vanjske kule koja su vodila na gornju razinu utvrde.“¹⁸³

Koncem 2014. godine počela je nova kampanja zaštitnih arheoloških iskopavanja koja je potrajala sve do 29. siječnja 2015. godine.¹⁸⁴ „U istraživanjima su sudjelovale djelatnice Muzeja Cetinske krajine – Sinj (voditeljica istraživanja bila je Anita Librenjak, dipl. arheo., a sudjelovale su i kustosice, arheologinje Danijela Petričević Banović i Daria Domazet). Vedran Koprivnjak, dipl. arheo., obavljao je geodetsko dokumentiranje i izradio 3D model tvrđave. Stručni suradnik i dokumentarist bio je Ivan Janković, dipl. arheo. U istraživanjima je sudjelovao i Šime Vučković, student diplomskog studija na Odjelu za arheologiju Sveučilišta u Zadru. U istraživanjima je sudjelovalo šest pomoćnih radnika. Pomoćne radove obavljali su djelatnici tvrtke Fidal d.o.o. iz Rijeke. Za stručni nadzor bila je zadužena Dubravka Čerina iz Konzervatorskog odjela u Splitu.“¹⁸⁵

Istražen je prostor središnjeg platoa sjeverno od kule (sonda 1), zatim „najviši dio središnjeg platoa (sonda 2), izvorno stubište s grudobranom (sonda 3), prostor s unutrašnje strane jugozapadnog platoa, uz recentno stubište (sonde 5 i 7) te prostor sjevernog platoa (sonda 6).“¹⁸⁶ Ukupno je istražena površina od 251, 89 metara kvadratnih. Na prostoru sonde 1 pronađeni su građevinski ostaci koji su po strukturi gradnje razlikuju od zidova kule sa satom. Navedeno jasno potvrđuje dvije faze gradnje, što je vidljivo i na povijesnim prikazima tvrđave.¹⁸⁷

Na prostoru sonde 4, pronađeni su ostaci prostorije manjih dimenzija (prostorija 1). Ova prostorija s bačvastim svodom, na bočnim zidovima imala je pravokutne otvore za zrak. Ostaci baruta pronađeni u njenoj unutrašnjosti upućuju na zaključak kako se radi o ostavi ili spremištu baruta.¹⁸⁸ (sl.61)

¹⁸² Librenjak, 2016., 723.

¹⁸³ Cingeli, 2016., 726.

¹⁸⁴ Librenjak, 2016., 724.

¹⁸⁵ Librenjak, 2016., 723.

¹⁸⁶ Librenjak, 2016., 724.

¹⁸⁷ Librenjak, 2016., 724.

¹⁸⁸ Librenjak, 2016., 724.

Slika 61. Tvrđava Kamičak, sonda 4, objekt-prostorija 1 (skladište baruta) s unutrašnje strane jugozapadnog bedema

Na prostoru sonde 6 pronađeni su dijelovi prvotnog obrambenog bedema, koji slijedi unutrašnju liniju postojećeg bedema. Nadalje, u profilima iskopa primjećene su zidane strukture koje se protežu prema središnjem dijelu platoa.¹⁸⁹ Pronađeni arheološki nalazi uglavnom datiraju iz 18., 19. i iz prve polovine 20. stoljeća, a riječ je o „*keramičkim lulama, ulomcima glaziranog stolnog posuđa (ulomci majoličkih tanjura i vrčeva), novcu (venecijanski brončani novac kovan za Dalmaciju i Albaniju između 1710. i 1722.) i novac iz razdoblja Austro-Ugarske Monarhije iz druge polovice 19. st., većoj količina čahura, ulomcima manjih topovski granata i drugoj vojnoj opremi.*“¹⁹⁰

Krajem 2015. godine započeta je i druga arheološka kampanja na Kamičku, u kojoj su proširene 1, 3 i 6 sonda. Sonda 1 je temeljito pretražena, što je rezultiralo bogatim arheološkim nalazima. S unutrašnje strane južnog bedema otkrivena je prostorija nepravilnog kvadratnog tlocrta s bačvastim svodom. Utrašnjost prostorije obložena je vodonepropusnom hidrauličnom žbukom, što je dovelo do zaključka da se radi o cisterni za vodu.¹⁹¹ (sl. 62)

¹⁸⁹ Librenjak, 2016., 724.

¹⁹⁰ Librenjak, 2016., 724.

¹⁹¹ Librenjak, 2016., 724.

Slika 62. Tvrđava Kamičak, sonda 1, objekt-prostorija 2 (cisterna) uz južni obrambeni bedem tvrđave

Za vrijeme kampanje istražena je i unutarnja strana istočnog bedema u sondi 1. Bedem je sačuvan u cijeloj svojoj širini, izuzev ruba gdje je probijena rupa za drenažnu cijev. Uočeno su dvije graditeljske faze, gdje je na stariji mletački zid nadograđen uži zid 1890. godine. Novi uži zid podignut je od pravilnih klesanaca koji su povezivani vapnom.¹⁹²

Tijekom rujna i listopada 2017. godine nastavljena su arheološka istraživanja na Kamičku.¹⁹³ Istraživanja su ovog puta bila usmjere na jugoistočni dio tvrđave, između obnovljenog stubišta i južnog bedema. (sl. 63) Usprkos tomu što je ovog puta istražen manji dio utvrde, prikupljeni materijali ukazuju na više faza u povijesti Kamička. Tako pronađeni ulomak *graffito* keramike, čiju dataciju možemo smjestiti u razdoblje između 15. i 17. stoljeća, svjedoči o prvim aktivnostima na ovom lokalitetu. Tijekom tih prvih aktivnosti prema svemu sudeći podignut je i zid SJ91 nad čijim je ruševinama i pronađen ranije navedeni ulomak *graffito* keramike. Da je došlo do rušenja tog prvog zida svjedoči i podizanje okomitog južnog bedemskog zida SJ20, koji se prislanja uz ruševine istog.¹⁹⁴ Manja količina arheoloških nalaza posljedica je gradnje ophodnog stubišta kao i drugih građevinskih intervencija od nastanka same tvrđave.¹⁹⁵

¹⁹² Librenjak, 2016., 724.

¹⁹³ Jerončić, Katavić, 2018., 791.

¹⁹⁴ Jerončić, Katavić, 2018., 791.

¹⁹⁵ Jerončić, Katavić, 2018., 792.

Slika 63. Pogled na istraženu površinu

Od pokretnih arheoloških nalaza količinom prednjače ulomci keramičkih posuda,¹⁹⁶ dok je najzanimljiviji „ukrasni brončani raskucani lim u obliku šesterolatičnog cvijeta.“¹⁹⁷ Nakon što su obrađeni, nalazi su predani Muzeju Cetinske krajine.¹⁹⁸ Brojni građevinski radovi, preinake te arheološka iskapanja na Kamičku od njegovog podizanja na početku 18. stoljeća prouzročile su uništenje djela njegove izvorne arhitekture. Međutim, da ista nisu provedena Kamičak zasigurno ne bi bio u stanju u kakvom je danas.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Jerončić, Katavić, 2018., 792.

¹⁹⁷ Jerončić, Katavić, 2018., 793.

¹⁹⁸ Jerončić, Katavić, 2018., 793.

¹⁹⁹ Librenjak, 2016., 724.

4. KVARTIRI

Unatoč očiglednom slabljenju Osmanskog Carstva nakon poraza pod Bečom 1683. godine, strah od prodora te jake sile u Cetinsku krajinu bio je još uvijek prisutan.²⁰⁰ Stoga su mletačke vlasti prilikom podizanja utvrde *Kamičak* odlučile podići i suvremenu vojarnu „za potrebe brzopotezne konjaničke postrojbe *Cavalliera Croata*. Odatle i naziv *Kvartiri* za cjelokupnu građevinu (franc. *Quartier*- vojnički logor, stan).“²⁰¹ Na izgradnji nove konjaničke vojarnje radio je i mletački inženjer Antonio Ferrari. Prema svemu sudeći podizanje sinjske vojarnje Mlečanima je bio prioritet, dok je početak izgradnje vojarni u Drnišu i Vrlici trebao uslijediti tek u slučaju da ostane dovoljno sredstava nakon dovršetka radova na Kvartirima.²⁰²

Sinjski Kvartiri su prema dosadašnjim istraživanjima bili najveća konjanička vojarna na prostoru Dalmacije. Mogli su primiti čak četiri čete konjanika zajedno s konjima, odnosno oko 150 ljudi i konja. U Sinj hrvatska konjica stiže u prvoj polovici XVIII. stoljeća. Za vrijeme mira konjica je vršila dužnost oružanih snaga. Naime, primarna zadaća konjice u Sinju bila je da prati karavane koje su se preko Livna spuštale prema Splitu.²⁰³ Kvartiri su zadržali na važnosti i u kasnijim vremenima, što potvrđuje podatak kako je tijekom francuske okupacije maršal Marmont baš tu smjestio čitavu konjicu za Dalmaciju koju je činilo „350 konjanika 24. Lovačkog puka.“²⁰⁴ Porazom Francuza Sinj dolazi pod austrijsku vlast. Osnivanjem Austro-Ugarske 1867. godine uslijedio je gospodarski razvoj. Industrijalizacija i nova tehnološka otkrića iz temelja su promijenili način života. Posljedično sinjske tvrđave Stari Grad i Kamičak izgubile su vojnu svrhu, dok su Kvartiri preuređeni i nadograđeni na jugoistočnom uglu gdje je podignuta dvokatna vojarna.²⁰⁵ U nadograđeni dio bili su smješteni „časnici, kadeti i *menza* 22. regimente domobranstva iz druge sinjske vojarnje zvane *Reiner*“.²⁰⁶ Opasnost od ponovnih Osmanlijskih napada okončana je 1878. godine okupacijom odnosno aneksijom Bosne i Hercegovine do koje je došlo 1908. godine. Tijekom 20. stoljeća izuzev nekolicine manjih intervencija na Kvartirima nisu vršene nikakve veće pregradnje.²⁰⁷

²⁰⁰ Marasović, 2013., 1114.

²⁰¹ Marasović, 2013., 1114.

²⁰² Bilić, 2013., 171.

²⁰³ Župić, 2007., 9-10.

²⁰⁴ Župić, 2007., 10.

²⁰⁵ Marasović, 2013., 1114.

²⁰⁶ Marasović, 2013., 1114.

²⁰⁷ Marasović, 2013., 1115.

Spomenička vrijednost Kwartira dugo vremena bila je nezamijećena, a ostala je neistražena sve do arheoloških istraživanja 2007. godine.²⁰⁸ Naime, smatrano je kako Sinj „osim crkve Gospe Sinjske sa franjevačkim samostanom, Kamička, Velikog mosta te pokoje stambene kuće, nema građevina iz 18. st. vrijednih zaštite.“²⁰⁹ Koliko su zapravo Kwartiri bili podcijenjeni govori podatak kako su Alkarski dvori prvotno trebali biti podignuti na prostoru Kamička, koji je uslijed toga trebao biti porušen.²¹⁰

Godine 1789. inženjer alfir Antonio Luigi Galli izradio je dokument pod nazivom „Procjena „Javnih građevina u tvrđavi i varošu Sinj“ (*Pubbliche Fabbriche della Fortezza e Borgo di Sign*).“²¹¹ Dokument donosi detaljan prikaz unutrašnjosti kao i namjenu samih građevina unutar ovog kompleksa. Tako znamo da je ova vojarna mogla primiti ukupno četiri konjaničke postrojbe. Nadalje stoji kako je građevina u potpunost zidana i da je pokrivena crijepom. Trapezoidnog je tlocrta s dvije usporedne zgrade na sjeveru i jugu. Unutar kompleksa nalaze se dva dvorišta koja su odjeljena s četiri štale. U nastavku je donesen detaljan prikaz unutrašnjosti kao i namjene samih građevina unutar Kwartira.²¹²

*„U jednokatnim zgradama na sjevernoj i južnoj strani nalaze se stanovi za vojnike i niže časnike, u svakoj za po dvije čete. Četiri kule koje se nalaze sa istočne i zapadne strane služe kao vojarne za gospodu časnike. Tu je i namjesnikov stan koji zauzima čitav prostor vojarnje za časnike, a sastoji se od jedne kule i jednokatne galerije kojom se kula veže na vojarnu za vojnike i niže časnike. Providurov stan nalazi se u sjeverozapadnom uglu Kwartira, u prostoru vojarnje za časnike koju čine kula i galerija, a u prostoro jedne od četiriju jednokatnih vojarna za vojnike i niže časnike. U jugoistočnom dijelu Kwartira privremeno stanuje pješastvo.“*²¹³

Gallijev zapis kao godinu podizanja Kwartira donosi 1760., što Župić negira navodeći kako je zapravo riječ o godini gradnje U sklopova. Prema Župiću Kwartiri su podignuti tijekom prve polovine 18. stoljeća kao građevina pravokutnog tlocrta s po dvije kule na krakovima, a na tu osnovu 1760. godine nadograđeni su jednokatni sklopovi u obliku slova U.²¹⁴

²⁰⁸ Župić, 2007., 10.

²⁰⁹ Župić, 2007., 10.

²¹⁰ Župić, 2007., 10.

²¹¹ Librenjak, 2008., 484.

²¹² Župić, 2007., 8.

²¹³ Župić, 2007., 8.

²¹⁴ Župić, 2007., 8-9.

Pored navedenog Gallijevog dokumenta do danas su nam poznata i tri likovna prikaza iz iz XVIII. stoljeća s izvornim prikazom Kwartirima. Prvi prikaz jest onaj na veduti Sinja koja krase naslovnice Zemljišnika Franjevačkog samostana, a naslikao ju je inženjer Petar Kurir 1780. godine. (sl. 64) Kompleks Kwartira ovdje čine tri duže zgrade i četiri kule koje su spojene uz pomoć dviju jednokatnica. Unutar kompleksa nalaze se dva dvorišta koja djeli srednja zgrada.²¹⁵ Drugi prikaz jest „*Pogled na utvrdu vojarne za konjicu smješten na varošu Sinja.*“²¹⁶ (sl. 65.) Prikaz je smješten u venecijanski Državni arhiv, a godina njegovog nastanka nažalost nije poznata. Isti se podudara s Kurirovim prikazom Kwartira.²¹⁷

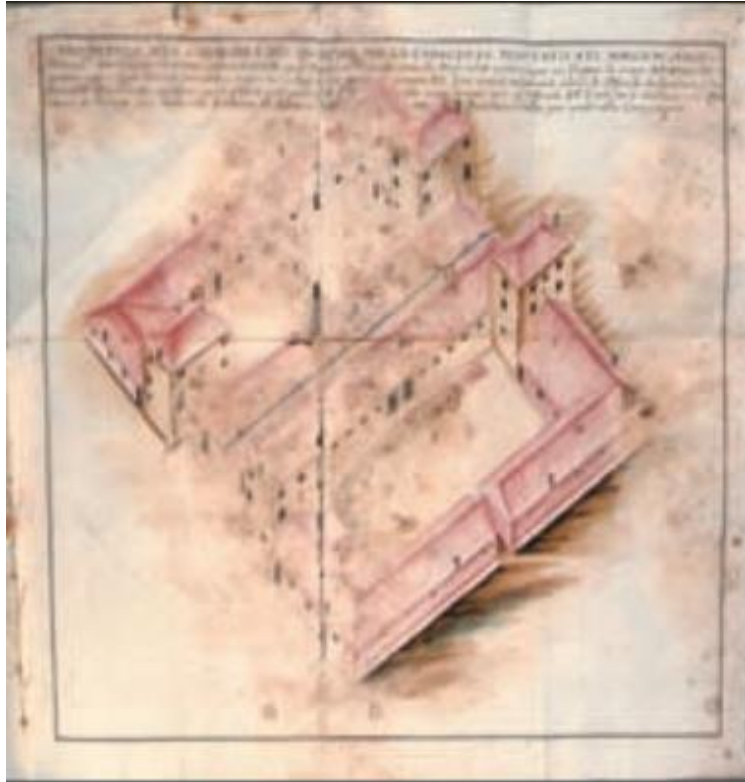

Slika 64. Prikaz Kwartira na veduti Sinja iz godine 1780. godine s naslovnice zemljišnika Franjevačkog samostana

²¹⁵ Župić, 2007., 7.

²¹⁶ Župić, 2007., 7.

²¹⁷ Župić, 2007., 7-8.

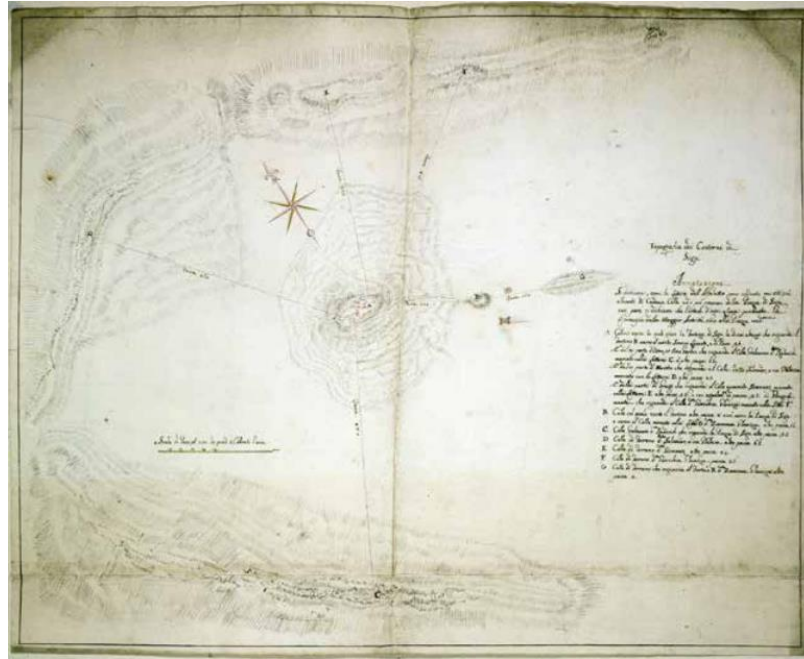
Slika 65. Kwartiri, prikaz iz Državnog arhiva u Veneciji

Gallijev prikaz ne poklapa se s dva ranije navedena prikaza.²¹⁸ Naime, „sjeverni i južni sklop prikazani kao prizemni, a ulazi u njih kao nenatkriveni prolazi, uz još poneka odstupanja.“²¹⁹ Treći likovni prikaz (sl. 66) donosi izvorni oblik Kwartira, koji čine četiri kule i duge zgrade između njih. Riječ je o topografskom prikazu šireg područja Starog Grada nastalom u prvoj polovici 18. stoljeća.²²⁰

²¹⁸ Župić, 2007., 8.

²¹⁹ Župić, 2007., 8.

²²⁰ Župić, 2007., 9.

Slika 66. Topografski prikaz šireg područja Starog Grada iz prve polovice 18. stoljeća
(Biblioteka Marciana u Veneciji)

4.1. ARHEOLOŠKA ISKAPANJA KVARTIRA

Arheološka istraživanja na Kvarcirima provedena su od travnja do prosinca 2007. godine.²²¹ „Voditeljica radova bila je ravnateljica Muzeja Cetinske krajine, dipl. arheologinja Anita Librenjak. Stručnu ekipu diplomiranih arheologa sačinjavali su: Daria Brković, kustosica Muzeja Cetinske krajine i vanjski suradnici Slavko Galiot, Zvonimir Forker, Ivan Matijević te Danijela Petričević, apsolvantica arheologije na Filozofskom fakultetu u Zadru. Konzervatorski nadzor provodile su Dubravka Čerina, Anita Gamulin i Elza Jelić Buljan iz Konzervatorskog odjela u Splitu.“²²²

Provedena istraživanja otkrila su djelove Kvarcira iz mletačkog i austrijskog razdoblja kao i pregradnje nastale tijekom 20. stoljeća. Librenjak ističe kako su istraživanja pokrenuta nakon nesmotrenih građevinskih radova pri izgradnji Alkarskih dvora.²²³ Tako je bez nadzora arheologa prekopano čitavo jugoistočno dvorište, prilikom čega je „oštećeno južno krilo sklopa kao i jugoistočni dio konjušnica s ulaznom rampom.“²²⁴ Zabranom daljnjih radova započeta su arheološka istraživanja u dvorištu Kvarcira.²²⁵ (sl. 67)

²²¹ Librenjak, 2008., 484.

²²² Librenjak, 2008., 484.

²²³ Librenjak, 2008., 485.

²²⁴ Librenjak, 2008., 485.

²²⁵ Librenjak, 2008., 485.

Slika 67. Kvartiri prije arheoloških istraživanja

Dvorište Kvarтира okružuju dva objekta u obliku slova U, koje Librenjak naziva objekt A i B, a sastoje se od jednokatnih i dvokatnih zgrada. (sl. 68) Objekt A smješten je na sjeverozapadu dok se objekt B nalazi na jugoistoku te zajedno čine pravokutan tlocrt dimenzijama 60 x 70 metara.²²⁶ Zbog neravnog terena na kojem se nalazilo, „(jugoistočno je dvorište 3 metra niže od sjeverozapadnog)“²²⁷ dvorište je podijeljeno na dva dijela. Između njih podignuta je zgrada s konjušnicama. Istraživanjima su pronađeni dijelovi mletačkih konjušnica iz 18. stoljeća. Radi se o četiri konjušnice od kojih su se po dvije nalazile u svakom dvorištu. Konjušnice su sagrađene tijekom prve faze izgradnje Kvarтира.²²⁸

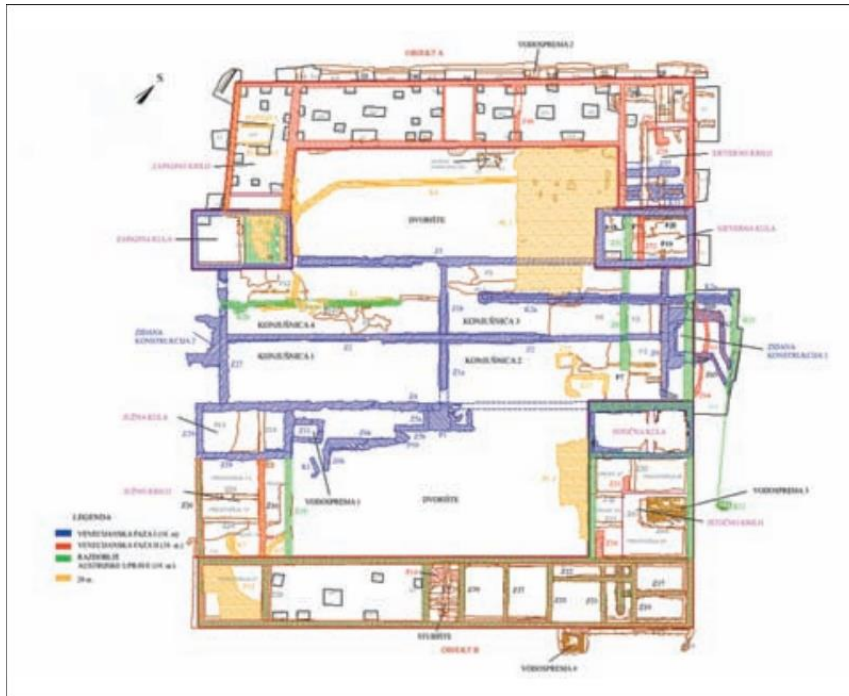
Zajedno s konjušnicama sagrađene su i četiri kule na rubnim dijelovima zgrade konjušnice. Da su podignute tada svjedoči crvenica korištena za vezivnu smjesu, a naknadno su pripojene objektima A i B, sagrađenima u drugoj fazi izgradnje Kvarтира, također u 18. stoljeću. Navedeno potvrđuje drugačija tehnika zidanja gdje je korišten sitnije lomljen kamen povezan s vapnenom žbukom. Pored jugoistočnog vanjskog zida konjušnica pronađeni su ostaci ulazne rampe. S jugozapadne strane dvorišta otkrivena je manja vodosprema (tzv. Vodosprema 1) čije dimenzije iznose 0,45 x 1,67 x 0,44 metara.²²⁹

²²⁶ Librenjak, 2008., 485.

²²⁷ Librenjak, 2008., 485.

²²⁸ Librenjak, 2008., 485.

²²⁹ Librenjak, 2008., 485.

Slika 68. Tlocrt Kvartera

Dijelovi podnica (podnice P2, P3, P7, P8) pronađeni su na sjeveroistočno dijelu 2 i 3 konjušnice. Iste su načinjene od sitnijeg, dijelom obrađenog kamena koji je bez vezivnog tkiva utisnut u zemlju. Podnice su izgrađene tijekom austrijskih pregradnji Kvartera krajem 19. i početkom 20 stoljeća. Tom prilikom austrijska vlast je razgradila i zemljom zatrerala mletačke konjušnice. Daljnjim iskapanjima na prostoru dvorišta otkrivena je i infrastrukturna mreža odvodnih kanala.²³⁰

Objekt kojeg Librenjak naziva B nalazi se na jugoistočnoj strani kompleksa. Riječ je o mletačkoj vojarni s dva bočna krila koja čine tlocrt u obliku slova U. Ulaz se nalazi po sredini središnje zgrade. Za vrijeme austrijske uprave srušena je mletačka vojarna i na njenim temeljima je sagrađena nova austrijska vojarna. To potvrđuju razlike u tehnici zidanja kao i struktura samih zidova. Naime, iskapanjem su otkriveni temelji mletačke vojarne gdje je za vezivo korištena crvenica kao i zidovi od sitnijeg, djelomično obrađenog kamena koji je povezan vapnenom žbukom. S druge strane za kasniju austrijsku vojarnu korišteni su kameni blokovi kvalitetnije obrade koji su također bili povezani vapnenom žbukom. Unutar južnog krila B objekta nalazio se hodnik koji je vodio do tri prostorije, dok se na južnoj strani spajao s kulom. Temelji južnog krila sagrađeni su od djelomice obrađenog sitnijeg kamena povezanog vapnenom žbukom, dok su temelji južne kule povezani crvenicom kao i kod

²³⁰ Librenjak, 2008., 485.

konjušnice i ostale tri kule. Prema navedenom, izgleda kako je ovo krilo sagrađeno u drugoj fazi mletačke gradnje Kwartira. Na prvim likovnim prikazima Kwartira primjetno je kako je južno krilo na strani prema dvorištu uže od same kule. Krajem 19. stoljeća krilo je prošireno podizanjem novog zida u produženju vanjskog istočnog zida kule.²³¹ Nakon ove pregradnje nekoć dominantna kula isticala se samo „vertikalom svojih dvaju katova.“²³²

Godine 1886. ostatak objekta B potpuno je pregrađen i proširen. Kod njih su otkriveni tek skromni ostaci mletačke arhitekture. Pronađeni ostaci temelja istočnog krila, iako loše očuvani, slični su onima iz južnog. Što dovodi do pretpostavke o sličnom izgledu između ova dva krila.²³³ Unutar ovog krila pronađena je veća vodosprema koju Librenjak naziva Vodosprema 3, izgrađena od „pravilnih kamenih blokova povezanih smjesom zemlje crvenice, vapnene žbuke i pijeska. Presvođena je bačvastim svodom izrađenim od kamenih ploča slaganih „na nož“ (dim 5x3 m).“²³⁴ Ova vodosprema je tijekom 20. stoljeća prenamjenjena u septičku jamu.²³⁵

Pored toga što su služili za smještaj vojnika, Kwartiri su građevina s fortifikacijsko-obrambenom namjenom. To je posebno vidljivo na jugozapanoj strani objekta B gdje su se na katu nalazile puškarnice a vidljiva je i škarpa odnosno zakošenje donjeg dijela vanjskog zida. Na središnjem dijelu objekta B stajao je glavni ulaz s prolazom prema dvorištu. Razlika u visini između ulaza i dvorišta uklonjena je gradnjom stubišta. Uklanjanjem recentnog stubišta došlo se do ostataka stubišta iz austrijskog razdoblja. Na jugoistočnoj strani objekta pronađen je kanal za odvod kišnice u vodospremu (tzv. Vodosprema 4).²³⁶

Objekt kojeg Librenjak označava slovom A nalazi se na sjeverozapadnoj strani kompleksa, a tlocrtom je vrlo sličan objektu B. Ispod pregradnji nastalih tijekom 19. i 20. stoljeća pronađeni su dobro očuvani ostaci mletačke gradnje. Na sjeverozapadnom zidu objekta pronađeni su prozori i puškarnice iz druge faza mletačke gradnje. Na sredini središnje zgrade otkriven je raskošni portal, izvorni ulaz s koji je vodio do dvorišta. Portala je bio visok 3,20 metara dok je njegova širina iznosila 2,40 metara. Uklanjanjem žbuke sa zidova tog prolaza također su pronađene puškarnice čija je svrha bila da dodatno zaštite glavni ulaza.

²³¹ Librenjak, 2008., 486- 487.

²³² Librenjak, 2008., 487.

²³³ Librenjak, 2008., 487.

²³⁴ Librenjak, 2008., 487.

²³⁵ Librenjak, 2008., 487.

²³⁶ Librenjak, 2008., 487.

Izvan objekta A, točnije uz njegov perimetralni sjeverozapadni zid pronađena je još jedna vodosprema (tzv. Vodosprema 2).²³⁷

Za razliku od mletačke vojarnje na jugoistočnoj strani Kwartira, ova je prošla bez većih pregradnji. Zbog čega je sačuvan dobar dio izvorne građe. Veća oštećenja uslijed pregradnji dogodila su se samo na jugozapadnoj i sjeveroistočnoj vanjskoj strani zapadnog krila. Izvorna arhitektura u potpunosti je sačuvana kod kule i sjevernog krila ovog objekta. Od ukupno 4 kule u Kwartirima jedino je sjeverna kula ostala u potpunosti očuvana (dvokatna), dok su druge pregrađene ili porušene. Zapadna kula snižena je za jedan kat, istočna je 1886. godine nadograđena, dok je južna kula sredinom 20. stoljeća porušena.²³⁸ Pronađeni pokretni arheološki nalazi uglavnom datiraju iz 18. i 19. stoljeća, a riječ je o „ulomcima glazirane i grube kuhinjske keramike, ulomcima stakla, brojne keramičke lule, novcu i metalnim predmetima.“²³⁹

²³⁷ Librenjak, 2008., 487.

²³⁸ Librenjak, 2008., 487-488.

²³⁹ Librenjak, 2008., 488.

5. ZAKLJUČAK

Početak utvrđenja Starog Grada potječe iz bakrenog doba te je taj položaj bio baza za buduće nadogradnje. Ime utvrde Starog Grada otkriveno je zahvaljujući žrtveniku kojeg je u podnožju Starog Grada pronašao Nedo Milunović. Na njemu se iščitava etnik iz kojeg je izveden toponim *Osinium* iz antičkog *Asiniuma*. Time je potvrđen današnji naziv grada Sinja. Važnost sinjskog kaštela raste u 5. i 6. stoljeću zbog avarsko-slavenskih prodora. Od 6. do 8. stoljeća kaštel *Asinium* čini dio kopnene granice koja je polukružno opasavala sjevernu i istočnu stranu Sinjskog polja. Za vrijeme srednjeg vijeka Stari Grad imao je dobro utvrđene bedeme, stambene prostore, gradska vrata, a zabilježeno je i postojanje crkve sv. Mihovila.

U kasnom srednjem vijeku bio je sjedište Nelipića što govori o važnosti tog mjesta. Početkom 16. stoljeća Sinj osvajaju Osmanlije te bilježi ubranistički procvat zbog rasta usluga i trgovine. Blizina granice s Mlečanima usporava napredak zbog konstantnih provala. U 17. stoljeću sinjska utvrda postaje najisturenija osmanska utvrda u kontrastu s mletačkom Dalmacijom. Tada je Stari Grad utvrda peterokutnog oblika s mnoštvom vojnih i javnih stambenih prostora. Ti stambeni prostori pokriveni ševarom bilježe postojanje i početkom 18. stoljeća. Nekolicina kuća nalazili su se i na prostoru Korlata (najslabije branjen prostor utvrđen drvenom ogradom izvan bedema). Obrambeni sustav polako degradira nebrigom i slabijim utjecajem Osmanlija.

Sinj oslobodaju Mlečani u 17. stoljeću pri čemu nastaju i prvi prikazi Starog Grada. Mlečani su nakon oslobođenja planirali modernizaciju fortifikacijske arhitekture u Sinju čemu svjedoče sačuvani planovi i tlocrti prikazani u radu. Ističe se Barbierijev tlocrt i Coronellijev tlocrt. Rješenje fortifikacijskih nedostataka vidjeli su u gradnji okrugle kule na zapadnoj strani utvrde i bastiona na Korlatu. Prema tim planovima sjeverni i južni bedem su ravni dok je zapadni dodatno ojačan tzv. sistemom duplih kliješta. Prijedlozi nisu prihvaćeni.

Kako je Sinj postao granica s Osmanskim Carstvom, mletački inženjer Zorzi Calegari daje prijedlog obnove. On je zapisao postojeće stanje Korlata koji je ojačan duplim kliještima s prijedlogom dodatnog ojačivanja u svrhu obrane. Predlaže uređenje vojarnje, skladišta, crkve, cisterne za vodu, topovnjača itd. Drugi prijedlog obnove daje Giuseppe d'Andrei. Iz arhiva zabilježen je rast grada izvan zidina, uglavnom stambene i javne namjene.

Od fortifikacijskih elemenata iz srednjeg vijeka prema Miloševiću datiraju vrata s pokretnim mostom na zapadnom bedemu. Zapadni bedem dodatno je bio zaštićen jarkom

okružen drvenom palisadom. Mletačka obnova premješta glavni ulaz sa zapada na nešto južniji dio istog bedema. Tom ulazu dodan je i propugnakul (obrambeno dvorište) pravokutnog tlocrta. Sjevernim zidom naslonjen je na kvadratnu kulu s piramidalnim krovom. Temelji te kule sačuvani do danas, ali je za vrijeme mletačko-turskih ratova presječena bedemom. Uz kulu se naslanjala duguljasta zgrada pravokutnog tlocrta koja je imala ulogu stražarnice vojske.

Nakon opsade, početkom 18. stoljeća, Stari Grad je većim dijelom bio ruševina. No, zahvaljujući inženjeru Moseru utvrda je spašena nakratko od propasti. Početkom tog 18. stoljeća, na mjestu starije uvrde Pojata, u podnožju Starog Grada podignuto je bastionsko utvrđenje Kamičak, utvrda zvjezdastog tlocrta na tri platoa s kliještima na zapadnoj strani te brončanim zvonom na vrhu kule. Uz Kamičak podignuta je zgrada Palacina u kojoj se danas nalazi Muzej Cetinske krajine. Za gradnju su zaslužni protomajstori Ivan Mazanović (Raguzeo), Antun Cincidelo te Toma Kazoti. Krajem 18. stoljeća, potres je dodatno urušio Stari Grad zbog čega je bio prepušten propadanju. Ulogu gradskog bastiona preuzima Kamičak, a Mlečani napuštaju Stari Grad. Prvi radovi obnove Kamička kreću krajem 19. stoljeća gdje je utvrda pretvorena u gradski vidikovac s parkom.

Unatoč očiglednom slabljenju Osmanskog Carstva strah od ponovnih prodora te jake sile ostao je prisutan. Stoga su mletačke vlasti podigle novu vojarnu za potrebe konjaničke postrojbe *Cavalliera Croata*, odnosno Kwartire. Prema dosadašnjim saznanjima riječ je o najvećoj konjaničkoj vojarni na prostoru Dalmacije. Kao godina izgradnje cijelog sklopa Kwartira uzima se 1760. Navedeno je opovrgnuo Župić ističući kako je to godina podizanja jednokatnih U sklopova koji okružuju dvorište. Ono što treba naglasiti jest da Kwartiri imaju dvije faze nastanka. Dakle, prva faza gradnje Kwartira je iz prve polovice 18. stoljeća, u kojoj su bili podignuti kao duga zgrada s četiri kule na njenim kutevima. Druga faza je iz 1760. godine (što u spomenutoj Gallijevoj inventuri iz 1789. godine stoji kao godina izgradnje cijelih Kwartira), u kojoj su na postojeće kule nadograđena dva stambena U-sklopa. Vrijednost Kwartira, danas Alkarskih dvora pored spomeničke vrijednosti leži u činjenici da se nalaze u samom središtu Sinja, čiji su urbanistički razvoj dijelom i odredili te su kao takvi od neprocjenjive važnosti za Sinj.

Početkom 19. stoljeća dodatan udarac Starom Gradu zadali su Francuzi kada su minirali dijelove utvrde. Kamena građa poslužila je za gradnju novog Sinja u podnožju Grada. Krajem 19. stoljeća podignuta je zavjetna crkva Gospi na vrhu utvrde što je dodatno uništilo

Grad. Do 20. stoljeća višestoljetni grad ostao je samo sjenka nekoć moćne utvrde a na kartama iz 19. i početka 20. stoljeća prikazan je kao ruševina na vrhu brda.

6. POPIS LITERATURE

Alduk, Ivan, *Srednjovjekovne tvrđave uz rijeku Cetinu*, Zagreb: Ex libris, 2010.

Bilić, Darka, *Inženjeri u službi Mletačke Republike*, Split: Književni krug, 2013.

Cingeli, Nebojša. „Sinj- tvrđava Kamičak“ *Hrvatski arheološki godišnjak*, vol. 12, (2016.), str. 725-726.

Čelebija, Evlija, *Putopis: odlomci o jugoslavenskim zemljama*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1973.

Čerina, Dubravka, Domazet, Daria, Librenjak, Anita, Petričević Banović, Danijela, Vrgoč, Martin, *Tvrđava Grad*, Sinj: Muzej Cetinske krajine, 2018.

Čoralić, Lovorka i Markulin, Nikola, „Bitka za Sinj 1715. godine“, U: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 34., br. - (2016): 147-180.

Gunjača, Stipe, *Topografska pitanja na teritoriju stare Cetinske županije s eskursima o ubikaciji Setovije i Tiluriuma*, Split: Bihać - Hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti, 1937.

Gunjača, Stipe, *Kratak pregled prošlosti Sinja i okolice*, Sinj: Kulturno društvo „Cetinjani“, 1977.

Jerončić, Tomislav i Katavić, Vederan, „Sinj- tvrđava Kamičak“, *Hrvatski arheološki godišnjak*, vol. 14, (2018), str. 791-793.

Jurin- Starčević, Kornelija, „Islamsko-osmanski gradovi dalmatinskog zaleđa: prilog urbanog razvoja u 16. i 17. stoljeću“, u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol, 38, br. 1., Zagreb, 2006., str. 113-154.

Kolak, Ognjen, „Utvrda Kamičak“ U: *Cetinska vrila*. - 22 (2014), 44; str. 34-36.

Librenjak, Anita, „Sinj- Kwartiri (Alkarski dvori)“, *Hrvatski arheološki godišnjak*, vol. 4, (2008), str. 484-488.

Librenjak, Anita. „Sinj- tvrđava Kamičak“, *Hrvatski arheološki godišnjak*, vol. 12 (2016), str. 723-725.

Marasović, Jure. “Sjedište dostojno Alke i njezina ugleda“, *_Građevinar_*, vol. 65, br. 12, 2013., str. 1114-1122.

Milošević, Ante. „Izgled i značaj sinjske tvrđave u prošlosti s posebnim osvrtom na tursko i mletačko razdoblje“, *Zbornik cetinske krajine* 4, Sinj, 1989, str. 219-226.

Milošević, Ante, *Arheologija sinjskog polja*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2017.

Milošević, Ante, *Osini(um)- Asinio- Sign- Sinj: povijesne slike sinjskog Grada*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2024.

Moačanin, Nenad. „Zagora u razdoblju osmansko-turske vlasti: prema novim spoznajama iz povijesti Sinja i Cetinske krajine“, 300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, Sinj, 2018., str. 53-63.

Pelidija, Enes. „Pokušaj osvajanja Sinja od strane osmanske vojske 1715. godine“ *Zbornik cetinske krajine* 4, Sinj, 1989., str. 167-173.

Rimac, Marko, „Izvještaj Zorzija Balba o opsadi Sinj 1715.godine“, 300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, Sinj, 2018., str. 167-179.

Soldo, Josip Ante, Šetka, Jeronim, *Sinjska spomenica 1715.-1965.*, Sinj: Franjevački provincijalat, 1965.

Spaho, Fehim Dž. „Grad Sinj u turskoj vlasti“, *Zbornik cetinske krajine* 4, Sinj, 1989, str. 55-61.

Vinski, Zdenko. „Šljem iz epohe seobe naroda nađen u Sinju“, *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska turaka*, Hrvatski arheološki godišnjak, Split, 1984., str. 163-165.

Vrgoč, Martin, *Pregled povijesti grada Sinja*, Sinj: Ogranak Matice Hrvatske, 2009.

Žmegač, Andrej, *Bastioni jadranske Hrvatske*, Zagreb: Školska knjiga: Institut za povijest umjetnosti, 2009.

Župić, Branimir. „Sinjski kvartiri“ u: *Cetinska vrila*- 15 (2007), 29; str. 6-11.

7. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1. Prapovijesni nalazi sa Starog Grada (Izvor: Milošević, 2024., 15.)

Slika 2. Žrtvenik s antičkim nazivom Starog Grada, 1.-2. stoljeće (Izvor: Milošević, 2024., 17.)

Slika 3. Nalazi iz rimskog doba iz Sinja, 1.-3. stoljeće (Izvor: Milošević, 2024., 20.)

Slika 4. Nalazi bizantskog oružja i ratničke opreme iz Sinja i Trilja, 6.-7. stoljeće (Izvor: Milošević, 2024., 24.)

Slika 5. Marinijev kodicil, druga polovina 7. ili početak 8. stoljeća (Izvor: Milošević, 2024., 25.)

Slika 6. Starokršćanski nalazi iz Sinja, 6. stoljeće (Izvor: Milošević, 2024., 25.)

Slika 7. Ranosrednjovjekovni (slavenski) nalazi iz Sinjskog polja, 8. stoljeće (Izvor: Milošević, 2024., 31)

Slika 8. Nalazi ranosrednjovjekovnog (karolinškog) oružja iz Sinjskog polja, 8. stoljeće (Izvor: Milošević, 2024., 31.)

Slika 9. Ulazna kula s pokretnim mostom Starog Grada na Coronellijevoj veduti (Izvor: Milošević, 2024., 37.)

Slika 10. Plan Starog Grada nepoznatog autora iz 17./18. stoljeća (Muzej Correr u Veneciji) (Izvor: Milošević, 2024., 181.)

Slika 11. Tlocrt Starog Grada nepoznatog autora, nastao oko 1687. godine (Muzej Correr u Veneciji) (Izvor: Milošević, 2024., 198.)

Slika 12. Obrambeno dvorište s Barbierijevog tlocrta iz 1697. godine (Izvor: Milošević, 2024., 38.)

Slika 13. Pretpostavljena topografija turske kasabe u Sinju u 16. i 17. stoljeću (Izvor: Milošević, 2024., 66.)

Slika 14. Mali turski top tipa *spingarda a mascolo* sa Starog Grada, 16. stoljeće (Muzej Cetinske krajine u Sinju) (Izvor: Milošević, 2024., 75.)

Slika 15. Brončani signalni mužar sa Starog Grada, 17./18. stoljeće (Muzuj Sinjske alke u Sinju) (Izvor: Milošević, 2024., 75.)

Slika 16. Detalj tlocrta Starog Grada G. Justera iz 1708. godine (Izvor: Milošević, 2024., 76.)

Slika 17. Kuća pokrivena slamnatim krovom (Izvor: Milošević, 2024., 69.)

Slika 18. G. Juster tlocrt Starog Grada iz 1708. godine (ratni arhiv u Beču) (Izvor: Milošević, 2024., 229.)

Slika 19. G. Juster, veduta Starog Grada u pogledu s južne strane, iz 1708. godine (Izvor: Milošević, 2024., 235.)

Slika 20. G. Barbieri, topografska situacija šireg područja Sinja u vrijeme mletačkog osvajanja 1686. godine (Knjižnica Marciana u Veneciji) (Izvor: Milošević, 2024., 168.)

Slika 21. G. F. Barbieri, tlocrt Starog Grada iz 1687. godine (Knjižnica Marciana u Veneciji) (Izvor: Milošević, 2024., 176.)

Slika 22. Interpretacija Starog Grada prema tlocrtu G. Barbierija iz 1686. godine (Izvor: Milošević, 2024., 86.)

Slika 23. *Porta principale*, V. M. Coronelli, veduta Sinja iz 1686. godine (Izvor: Milošević, 2024., 88.)

Slika 24. Ulazna kula s pokretnim mostom na zapadnom bedemu Starog Grada na veduti V. M. Coronellija i mogući izgled sistema za podizanje mosta (Izvor: Milošević, 2024., 37.)

Slika 25. Vrata na sjeveroistočnoj ugaonoj kuli na vedutama iz kraja 17. stoljeća (Izvor: Milošević, 2024., 90.)

Slika 26. Plan Starog Grada nepoznatog autora iz 17./18. stoljeća (Muzej Correr u Veneciji) (Izvor: Milošević, 2024., 181.)

Slika 27. Unutrašnja vrata na Starom Gradu na povijesnim crtežima iz kraja 17. i početka 18. stoljeća (Izvor: Milošević, 2024., 92.)

Slika 28. Branič-kula u kaštelu Starog Grada na vedutama iz kraja 17. i početka 18. stoljeća (Izvor: Milošević, 2024., 94.)

Slika 29. Christophorus Boethius, prikaz oslobođenja Sinja 1686. godine (Državni arhiv u Zagrebu) (Izvor: Milošević, 2024., 214.)

Slika 30. Drvene palisade na Korlatu Starog Grada na vedutama i tlocrtima iz kraja 17. i početka 18. stoljeća (Izvor: Milošević, 2024., 95.)

Slika 31. Predloženi projekti za izgradnju novog utvrđenja na Korlatu Starog Grada na tlocrtima iz kraja 17. i početka 18. stoljeća (Izvor: Milošević, 2024., 96.)

Slika 32. Plan Starog Grada nepoznatog autora iz 17./18. stoljeća (Muzej Correr u Veneciji) (Izvor: Milošević, 2024., 181.)

Slika 33. Tlocrt Sinja iz kraja 17. ili početka 18. stoljeća (Knjižnica Marciana u Veneciji) (Izvor: Milošević, 2024., 163.)

Slika 34. V. M. Coronelli, tlocrt Starog Grada objavljen u Veneciji 1688. godine (Izvor: Milošević, 2024., 203.)

Slika 35. V. M. Coronelli, tlocrt Starog Grada objavljen 1689. godine (Izvor: Milošević, 2024., 217.)

Slika 36. Granica mletačke Dalmacije na karti Giovannija Valle iz 1784. godine (Izvor: Milošević, 2024., 103.)

Slika 37. Francesco Zavoreo, karta Dalmacije iz 1769. godine (Muzej Correr u Veneciji) (Izvor: Milošević, 2024., 257.)

Slika 38. Kopija slike opsade Sinja 1715. godine nepoznatog slikara iz 18. stoljeća. (Izvor: Milošević, 2024., 114.)

Slika 39. Karta i presjek Sinja s realnim prikazom Starog Grada i Kamička 1720. godine (Knjižnica Marciana u Veneciji) (Izvor: Milošević, 2024., 244.)

Slika 40. Crtež Sinja s Gradom u pozadini polovinom 19. Stoljeća (Izvor: Milošević, 2024., 293.)

Slika 41. Karta sinjskog teritorija iz 1785. godine (Državni arhiv u Zadru) (Izvor: Milošević, 2024., 279.)

Slika 42. Kuće podgrađa Starog Grada na detaljima crteža iz kraja 17. i početka 18. stoljeća (Izvor: Milošević, 2024., 68.)

Slika 43. Temelji palisada otkopani 1999. godine (Izvor: Milošević, 2024., 133.)

Slika 44. Korlat na Starom Gradu na veduti iz 1708. godine (Izvor: Milošević, 2024., 133.)

Slika 45. Ostatci kule na jugozapadnom uglu (Izvor: Milošević, 2024., 135.)

Slika 46. Pogled na istraženi trakt istočnog bedema s djelomično rekonstruiranom ugaonom kulom (Izvor: Milošević, 2024., 143.)

Slika 47. Pogled na istražen i djelomično obnovljenog istočnog bedema (Izvor: Milošević, 2024., 144.)

Slika 48. Pogled na istraženi sjeverni bedem (Izvor: Milošević, 2024., 146.)

Slika 49. Ulica s kaldrmom uz sjeverni bedem (Izvor: Milošević, 2024., 147.)

Slika 50. Ostatci cisterne i kule na sjeverozapadnom uglu bedema (Izvor: Milošević, 2024., 148.)

Slika 51. Otkriveni trakt zapadnog bedema (Izvor: Milošević, 2024., 149.)

Slika 52. Dio bedema i obrambenog dvorišta uz ulaz na zapadnom bedemu (Izvor: Milošević, 2024., 150.)

Slika 53. Dio zapadnog bedema s kulom ispred koje se nalazio pokretni most (Izvor: Milošević, 2024., 151.)

Slika 54. Ostaci obrambenog dvorišta uz ulaz na zapadnom bedemu (Izvor: Milošević, 2024., 152.)

Slika 55 Tvrđavica Pojata na planu s početka 18. stoljeća (Izvor: Milošević, 2024., 123.)

Slika 56. Rekonstrukcija tlocrta Kamička: A: ulaz iz vojarne; B: ulaz iz grada; 1. Barutana; 2. Cisterna; 3. Dodatni sjeverni obrambeni prostor (Izvor: Milošević, 2024., 123.)

Slika 57. Kamičak 1780. godine (Izvor: Milošević, 2024., 126.)

Slika 58. Kamičak na detalju katastarskog plana Sinja iz 1828. godine, Camillo de Braglia (Izvor: Milošević, 2024., 123.)

Slika 59. Kamičak na detalju katastarskog plana Sinja iz 1833. godine (Izvor: Milošević, 2024., 123.)

Slika 60. Kamičak- Kula sa satom (Preuzeto 5. 9. 2024. s <https://www.visitsinj.hr/hr/sto-vidjeti/znamenitosti/kamicak>)

Slika 61. Tvrđava Kamičak, sonda 4, objekt-prostorija 1 (skladište baruta) s unutrašnje strane jugozapadnog bedema (Izvor: Librenjak, 2016., 723.)

Slika 62. Tvrđava Kamičak, sonda 1, objekt-prostorija 2 (cisterna) uz južni obrambeni bedem tvrđave (Izvor: Librenjak, 2016., 724.)

Slika 63. Pogled na istraženu površinu, vidljiva su dva pristupna stubišta te sasvim desno ostatak podloge ophodnog stubišta, koje je strojno uklonjeno prije početka istraživanja (Izvor: T. Jerončić, V. Katavić 2018., 791.)

Slika 64. Prikaz Kwartira na mapi (veduti) Sinja iz godine 1780. godine (Izvor: Župić, 2007., 8.)

Slika 65. Kwartiri, prikaz iz Državnog arhiva u Veneciji (Izvor: Librenjak, 2008., 485)

Slika 66. Topografski prikaz šireg područja Starog Grada iz prve polovice 18. stoljeća (Biblioteka Marciana u Veneciji) (Izvor: Milošević, 2024., 260)

Slika 67. Kwartiri, snimak iz zraka prije istraživanja (Izvor: Librenjak, 2008., 485.)

Slika 68. Tlocrt Kwartira (Izvor: Librenjak, 2008, 486.)

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu obrađena je tema mletačke vojne arhitekture grada Sinja koju čine: tvrđava Stari Grad, tvrđava Kamičak i konjanička vojarna Kwartiri. Mletačka Republika uspjela je 1686. godine osloboditi Sinj od osmanske vlasti, koja je potrajala punih 170 godina. Pored obnove Starog Grada, mlečani su početkom 18. stoljeća, u podnožju stare utvrde, sagradili novu manju utvrdu Kamičak. Za njenu gradnju zaslužni su protomajstori Ivan (Ignacije) Macanović zvani Raguzeo, Antun Cincidelo te Toma Kazoti. Nedugo nakon nje podignuta je i vojarna za konjicu odnosno Kwartiri. Ova konjanička vojarna podignuta je za potrebe konjaničke postrojbe *Cavalliera Croata*, a na njenoj izgradnji radio je mletački inženjer Antonio Ferrari.

Ključne riječi: vojni inženjeri, Mletačka Republika, Kamičak, Kwartiri, Sinj, Stari Grad

ABSTRACT

This thesis deals with the topic of the Venetian military architecture of the city of Sinj, which consists of: the Stari Grad fortress, the Kamičak fortress and the Kwartiri cavalry barracks. In 1686, the Republic of Venice succeeded in liberating Sinj from Ottoman rule, which lasted for a full 170 years. In addition to the restoration of the Old Town, in the early 18th century, at the foot of the old fort, the Venetians built a new, smaller fort, Kamičak. The master craftsmen Ivan (Ignacie) Macanović aka Raguzeo, Antun Cincidelo and Toma Kazoti are responsible for its construction. Not long after it, the barracks for the cavalry, or Kwartiri, were built. This cavalry barracks was built for the needs of the Cavalliera Croata cavalry unit, and the Venetian engineer Antonio Ferrari worked on its construction.

Keywords: military engineers, Republic of Venice, Kamičak, Kwartiri, Sinj, Stari Grad

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja KARHEN BUDIMIR, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice POVIJEST I POVIJEST UMJETNOSTI, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 24.09.2024

Potpis

Karhen Budimir

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: KARMEN BUDIMIR

Naslov rada: MBETAČKA VOJNA ARHITEKTURA
GRADA SINJA

Znanstveno područje i polje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI, POVIJEST UMYETNOSTI

Vrsta rada: DIPLOMSKI RAD

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
IVANA PRIJATEKJ PAVIČIĆ, PROF. DR. SC

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
/

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
ANA TORLAK, DOC. DR. SC
FRANE PRPA, ASISTENT

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 24.08.2024.

Potpis studenta/studentice: Karmen Budimir

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.